

ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი, ივანე ჯავახიშვილის ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტის ახალი და უახლესი განყოფილების მთავარი მეცნიერ თანამშრომელი

**„თანამედროვეობის ყველაზე დიდი მეცნიერი“ და
„საქართველოს ლომონოსოვი“ –
ვასილ პეტრიაშვილი
1845-1908**

ვასილ პეტრიაშვილი XIX საუკუნის ბოლოსა და XX საუკუნის დასაწყისის – სოციალ- ეკონომიკური რეფორმებით, რევოლუციებით, კლასობრივ-პარტიული დაპირისპირებით, მსოფლიო ომის სამზადისით დატვირთული ეპოქის შვილია. ის თავდადებული და უანგარო საზოგადო მოღვაწე იყო. თანამედროვეები მას შეუდარებელ პედაგოგად და აღმზრდელად, იშვიათი კეთილშობილური თვისებებით დაჯილდოებულ ადამიანად, ქველმოქმედ და საზოგადო საქმეების ორგანიზატორად მიიჩნევდნენ. ამას უნდა დაეუმატოთ ამ დიდი ადამიანის მთავარი ღირსება – ის არა მარტო რუსეთის იმპერიის მასშტაბით, არამედ ევროპის ქვეყნებში სახელგანთქმული, თავისი ეპოქის ცნობილი მეცნიერი იყო. ამ დიდმა მეცნიერულმა ავტორიტეტმა განაპირობა ის უჩვეულო ფაქტი, რომ შოვინისტური რუსული იმპერიული წრეებიც კი ვერ წავიდნენ წინააღმდეგი ამ „ინოროდცის“ კანდიდატურაზე და იგი იმპერიაში გამორჩეული ოდესის უნივერსიტეტის რექტორი გახდა. ცნობილი ქართველი მეცნიერი, თბილისის უნივერსიტეტის პირველი რექტორი პეტრე მელიქიშვილი მასზე ამბობდა: „მე რომ დაჯილდოებული ვყოფილიყავი პოეტური ნიჭით და მიზნად დამესახა – მომეცა სახე ყველა საუკეთესო ზნეობრივი თვისებით აღჭურვილი ადამიანისა, რომელშიაც განსახიერებული უნდა ყოფილიყო გულკეთილობა, შეერთებული ჭკუასთან, – მე გამოვსახავდი ვასილ მოსეს-ძე პეტრიაშვილს...“ [1, :19].

მისი ერთ-ერთი მოწაფე – ილია ნაკაშიძე წერდა: „პატიოსან და სიმართლის მოყვარულ ადამიანებს რაღაც განსაკუთრებული ფერი და იერი მოსდგამთ... მათი სიტყვა ისეთივე მტკიცე, პატიოსანი და პირდაპირია, როგორც მთელი მათი ცხოვრების მიმართულება. ყოველთვის ვატყობდი განსვენებულ ძვირფას ვასილ მოსეს-ძეს თვალეებში დინჯსა და პატიოსნურ გამომეტყველებას, ყოველთვის

ვგრძნობდი, რომ იგი ცხოვრებას ისე უცქერის, როგორც კეთილ და სერიოზულ საქმისათვის მოვლენილ ნიჭს, რომ იგი ძვირად აფასებს ამ ადამიანურ თვისებას, უფრთხილდება და უკვირდება თავის თვითულ სიტყვას, აზრსა და ქცევას. ამიტომ ვასილ მოსეს-ძესთან საუბრის შემდეგ ყოველთვის ვგრძნობდი ჩემს გულში რაღაც საიდუმლო გამამხნეველ ძალას, თითქო ვპოვებდი ცხოვრების საზომს, ამ ცხოვრების ღრმააზრიან შინაარსის კარგად მცოდნე ადამიანს... ასეთი ადამიანების სიახლოვის დროს თითქოს წმინდა და თავისუფალ ჰაერსა სუნთქავ, ცხოველმყოფელი გრძნობა გელვძიება გულში და ფეხქვეშ მტკიცე ნიადაგს გრძნობ..."

ვასილ პეტრიაშვილის ნიჭს დიდ შეფასებას აძლევდა დიმიტრი მენდელეევი. XIX საუკუნის 80-იან წლებში, ბუნებისმეტყველთა ერთ-ერთ კრებაზე, რომელსაც პეტრიაშვილი ვერ დასწრებია, მაგრამ ნაშრომი წარუდგენია, მენდელეევისათვის უკითხავთ, თუ ვინ მიაჩნდა თანამედროვეობის ყველაზე დიდ მეცნიერად, მას უპასუხია: ვასილ პეტრიაშვილიო[1, 15].

აკაკი წერეთელი „საქართველოს ლომონოსოვს“ უწოდებდა ვასილ პეტრიაშვილს, რომელთანაც ახლო ურთიერთობა ჰქონდა, განსაკუთრებით მას შემდეგ, როდესაც მეცნიერმა მისი ახლო ნათესავი – მამია გურიელის დისწული – ეკატერინე თავდგირიძე შეერთო ცოლად. ქუთაისში ჩამოსულ მეცნიერს „ჩვენს სიძეს“ ეძახდა და ამბობდა თურმე: პეტრიაშვილს ტყუილად აბრალებენ სამშობლოდან გადასახლებას, საქართველო მას გულში უზის და ყველგან თან დაჰყვება, სადაც მივა, ისიც ფესვს იყრის მის ირგვლივ... პოეტი ხშირი სტიუმარი იყო პეტრიაშვილების დიდი კულტურული კერისა ოდესაში, რომელსაც, რუსუდან ნიკოლაძის თქმით, „ზღვისგალმა პატარა საქართველოს“ უწოდებდა. იგივე რუსუდან ნიკოლაძე წერს, რომ პეტრიაშვილს განსაკუთრებული სითბო აკავშირებდა თერგდალეულების იმ „უმცროს შტოსთან“, რომელიც თავის თავს „რიონისპირელ თერგდალეულებს“ უწოდებდა. ამ ჯგუფში შედიოდნენ აკაკი წერეთელი, კირილე ლორთქიფანიძე, გიორგი წერეთელი და ნიკო ნიკოლაძე. ამ მოღვაწეთა ირგვლივ შემოკრებილი იყო სამოცდაათიანელთა ე. წ. „ახალი ახალგაზრდობის“ ჯგუფი. ამ წრეში შედიოდნენ ასევე 1873 წელს შვეიცარიაში გამგზავრებული ქართველი ქალები, რომელთაც თავიანთი წრე დაარსეს, ამ წრის წევრი იყო 1878 წელს პარიზში ვასილ პეტრიაშვილის მიერ გაცნობილი ეკატერინე თავდგირიძეც[2, 36-42].

ვასილ პეტრიაშვილი 1845 წლის 4 მარტს (ძველი სტილით 20 თებერვალს) დაიბადა, თბილისის გუბერნიის სოფელ წალასყურში,

სოფლის მღვდლის ოჯახში. ოთხი წლის ასაკში მას დედა გარდაეცვალა და ვაჟის აღზრდა მამის ხელში გადავიდა. მამა უკეთილშობილესი ადამიანი იყო და საზოგადოების დიდი პატივისცემითა და სიყვარულით სარგებლობდა. მომავალ მეცნიერს მამის ხასიათის საუკეთესო მხარეები – გულკეთილობა, გაჭირვებულთა შებრალება და დახმარების სურვილი ბავშვობიდანვე გამოუმუშავდა.

ვასილ პეტრიაშვილის ძმისშვილის – რომანოზ გრიგოლის-ძე პეტრიაშვილის მოგონებაში, რომელიც მისმა შვილთაშვილმა, ისტორიკოს-ეთნოლოგმა ნინო ლამბაშიძემ გადმომცა, ვკითხულობთ, რომ პეტრიაშვილების გვარი 200 წლის მანძილზე ენეოდა მღვდელთმსახურებას. მოსე პეტრიაშვილის სამი ვაჟიდან ორმა – საბამ და გრიგოლმა საეკლესიო მოღვაწეობა, წინაპართა საქმე გააგრძელეს, საბამ მღვდელი იყო, გრიგოლი – დეკანოზი. უმცროსმა ვასილმა საერო მოღვაწეობის გზა ამჯობინა, რის გამოც მამის უკმაყოფილება დაიმსახურა. იგი პირველი ქართველი პროფესორი გახდა ქიმიის დარგში. მოსეს ქალიშვილები არ ჰყოლია, მღვდლად მუშაობდა თბილისის ახლო სოფლებში: კობაში, წალასყურსა და კუმისში. წალასყურში, სადაც ვასილი დაიბადა, ოჯახს სახლი და ბაღი ჰქონია, ჰყოლია ბევრი საქონელი, – საკმარისად ხარ-კამეჩი, ძროხები და ცხვრები.

როდესაც მოსე დაქვრივდა, ეგზარქოს ევსევეს თხოვა – უფროსი ვაჟი – საბამ მღვდლად მიკურთხე და ჩემთან გაამწესეო. ეგზარქოსს დაუკმაყოფილებია მისი თხოვნა, საბამ უკურთხებია და მამასთან გაუმწესებია. [3]

ვასილ პეტრიაშვილმა პირველდანიყებითი განათლება ოჯახში, მამის ხელმძღვანელობით მიიღო. თერთმეტი წლის ასაკში იგი თბილისის სასულიერო სემინარიაში მიაბარეს. 1862წელს, ოთხი კლასის დასრულების შემდეგ, მამას რუსეთში სწავლის გაგრძელების უფლება თხოვა, მაგრამ სასტიკი უარი მიიღო და კვლავ გააგრძელა სემინარიაში სწავლა. 1863 წლის შემოდგომაზე მოსე პეტრიაშვილი უეცრად გარდაიცვალა, რაც უდედოდ გაზრდილი ძმებისთვის დიდი ტრაგედია იყო.

1864 წელს ვასილმა სემინარია დაასრულა, უფრო სწორად – ექვსი კლასი. სემინარიაში ის გამოირჩეოდა სიბეჯითითა და მუყაითი სწავლით. მართალია, სწავლების დონე არ აკმაყოფილებდა, მაგრამ ხარბად ენაფებოდა აკრძალულ ლიტერატურას. როდესაც სემინარიის მასწავლებლად და ბიბლიოთეკის გამგედ იაკობ გოგებაშვილი დაინიშნა, დიდი პედაგოგის ხელშეწყობით მას საინტერესო ლიტერატურის კითხვის მეტი საშუალება მიეცა. სასულიერო სემინარიაში

ადგილობრივი წესების გათვალისწინების გარეშე გადმოიღეს რუსულ სკოლებში არსებული წესები. სწავლების პროცესს როზგი ერწყმოდა. არ ისწავლებოდა საქართველოს ისტორია, მას მსოფლიო ისტორიის შემადგენელ ნაწილად განიხილავდნენ, თუმცა არც იმ ისტორიაში რჩებოდა საქართველოს ადგილი. წარჩინებული მოსწავლეები და მათ შორის ვასილ პეტრიაშვილიც ითხოვდნენ ქართული ენის სწავლების გაფართოებას, საქართველოს ისტორიის შეტანას სასწავლო პროგრამებში, რუსიფიკაციის პროცესის შეწყვეტას [4].

1864 წელს ვასილმა დაამთავრა სემინარია და სწავლის გასაგრძელებლად ოდესაში წასვლა გადაწყვიტა. სწორედ ამ წელს, ქალაქ ოდესაში რუსეთის მთავრობამ გახსნა ნოვოროსიის უნივერსიტეტი. ოდესა ახლოც იყო საქართველოსთან, ესეც გახდა ვასილ პეტრიაშვილის გადაწყვეტილების მიზეზი. წასვლის წინ მან ოჯახიდან თავისი წილი მოთხოვა უფროს ძმას – საბას, მან საკუთარი მოსაზრებით უარი უთხრა ძმას. იცოდა რა ვასილის მტკიცე გადაწყვეტილება სწავლის გაგრძელებაზე, ვასილისთვის უმცროს ძმას – გრიგოლს გაუწევია დახმარება, მან თურმე საკუთარი წლიური ხელფასი – წელიწადში 100 მანეთი დაუთმო ძმას მთელი სწავლის მანძილზე, გზის ფული – 50 მანეთიც მისცა და ასე უთხრა: ჩვენ ორივეს გვინდოდა რუსეთში სწავლა, მაგრამ მამამ არ გაგვიშვა. მე ახლა მღვდელი ვარ და ცოლიანი, აღარ შემიძლია რუსეთში წასვლა, შენ მაინც წადი და ისწავლეო. ვასილს ძალიან გახარებია ძმისგან გამოხატული ამგვარი სიყვარული, მაღლობა გადაუხდია და ოდესაში გამგზავრებულა [ხელნაწერი მოგონებები].

ოდესაში ჩასულმა მომზადება დაიწყო ლათინურ ენასა და მათემატიკაში და გარკვეული დაბრკოლებების გადალახვის შემდეგ, 1865 წელს უნივერსიტეტის სტუდენტი გახდა. თავდაპირველად ჩაერიცხა იურიდიულ ფაკულტეტზე, მაგრამ მალე საბუნებისმეტყველო ფაკულტეტზე გადავიდა. ამ საკითხში მას თავისებური მოსაზრება, და საკმაოდ ლოგიკურიც, ჰქონდა. ამ დროის ქართველი სტუდენტობა, ძირითადად ჰუმანიტარულ სპეციალობებს ირჩევდა. საქართველოში სამეურნეო-ეკონომიკური დარგების სპეციალისტთა ნაკლებობა იყო, რასაც მომავალში არ შეიძლებოდა ეროვნული კადრების სიმცირე არ გამოეწვია და ეკონომიკურ სფეროში ისედაც მომძღვრებული უცხო ელემენტი არ გაეზარდა, ამას კი დიდი ზიანი მოჰქონდა ქართული ინტერესებისათვის. ქვეყნის მომავალზე დაფიქრებულ ახალგაზრდა კაცს ეს არჩევანი ბევრმა მოუწონა და ისიც გულმოდგინედ შეუდგა სწავლას. მათ შორის იყო ნიკო ნიკოლაძეც, რომელმაც პეტრიაშვილი გაიცნო 1869 წელს, როდესაც რუ-

სეთისკენ მიმავალმა ოდესაში გაიარა, შთამბეჭდავი საუბრისა და ღრმა ურთიერთგაცნობის შემდეგ, პეტრიაშვილს, რუსუდან ნიკოლაძის მოგონებით, დიდი მღელვარებით უმართლებია თავი იურიდიული ფაკულტეტის მიტოვების გამო, მოუტანია საბუთები თავისი ახალი სპეციალობის გასამართლებლად, რომელიც სავსებით დამთხვევია ნიკო ნიკოლაძის შეხედულებას ამავე საკითხზე. თბილისში დაბრუნებულ ნიკოლაძეს „დროების“ მთელი რედაქციისათვის გაუზიარებია თავისი შთაბეჭდილება პეტრიაშვილისა და მისი ძვირფასი გეგმების შესახებ, რასაც რედაქციის პატივისცემა გამოუწვევია. ერთი წლის შემდეგ, გიორგი წერეთლისა და ნიკო ნიკოლაძის დავალებით, პეტრე მელიქიშვილს თბილისში ჩამოუყვანია და „დროების“ რედაქციაში მიუყვანია ვასილ პეტრიაშვილი. აქ მას ისეთი აღფრთოვანებით შეხვედრიან, რომ თვალზე ცრემლები მოსდგომია.

პეტრიაშვილს თავისი პროფესიული არჩევანი ყოველთვის გამართლებულად მიაჩნდა, სხვებსაც იგივეს ურჩევდა, რადგან, მისი აზრით, საქართველოს ასე უფრო გამოადგებოდნენ. როდესაც ვასილ წერეთელმა ბუნებისმეტყველებაზე გული აიცრუა და იურიდიულზე გადასვლა გადაწყვიტა, მან აუხსნა, რომ ქიმიის, ბოტანიკის, ზოოლოგიის შესწავლა გაცილებით საინტერესო იყო, ვიდრე პოლიციური სამართლისა და ზედამხედველობის. ვასილ წერეთელი იგონებდა, როგორ ეზიზღებოდა ყოველგვარი ბიუროკრატიზმი და პოლიციიზმი და როგორი გავლენა მოახდინა მასზე პეტრიაშვილის საღმა აზროვნებამ. კარგი ექიმი და ცნობილი საზოგადო მოღვაწე, ის შემდეგში ხშირად იხსენებდა და უსაზღვროდ აფასებდა მისი დიდი მასწავლებლის ცოდნას და ღვაწლს საქართველოს მიმართ.

ოდესის უნივერსიტეტში ამ დროს თავმოყრილი იყო საბუნებისმეტყველო დარგის საუკეთესო სპეციალისტები, რომელთაც მჭიდრო კავშირი ჰქონდათ მაშინდელი ევროპული უნივერსიტეტების კორიფეებთან. ესენი იყვნენ: ი. მეჩნიკოვი, ლ. ცენკოვსკი, ნ. სოკოლოვი, ა. ვერიგო და სხვები.

ვასილი გაიტაცა ქიმიამ და ჯერ კიდევ სტუდენტობის დროს გამოიჩინა განსაკუთრებული ექსპერიმენტული ნიჭი ამ დარგში, რითაც იმთავითვე მიიქცია თავის მასწავლებელთა ყურადღება. მართალია, ნოვოროსიის უნივერსიტეტში ძლიერი სპეციალისტები მოღვაწეობდნენ, მაგრამ ახალგაზსნილ სასწავლებელში ტექნიკური აღჭურვილობა დაბალ დონეზე იდგა. ცნობილი მეცნიერი პეტრე მელიქიშვილი, რომელმაც ასევე ოდესის უნივერსიტეტი დაამთავრა, პეტრიაშვილთან მუშაობდა და ბოლომდე მისი მეგობარი იყო, შემ-

დეგში იგონებდა: „ქიმიური ლაბორატორია მოთავსებული იყო რამდენიმე პატარა ოთახში, რომლებიც ძალიან მოუხერხებელი იყო მეცადინეობისათვის: არ იყო არც აირი, არც წყალი, მუშაობდნენ სპირტის სანთურებზე, ხოლო მაღალი ტემპერატურისათვის სარგებლობდნენ ნახშირის ღუმელებით“...

მიუხედავად ამ დაბრკოლებისა, სტუდენტმა ვასილ პეტრიაშვილმა ჯერ პროფესორ ვერიგოს ხელმძღვანელობით, შემდეგ კი – დამოუკიდებლად ჩაატარა გამოკვლევები აზო და აზოქსიტოლოლზე, კვლევის შედეგები გამოაქვეყნა გერმანულ ჟურნალში, რითაც უკვე მოიპოვა პოპულარობა სამეცნიერო წრეებში.

აზონაერთები, რასაც მიეძღვნა ვასილ პეტრიაშვილის სამაგისტრო დისერტაცია, ამ დროს წარმოადგენდნენ ახალ, ნაკლებად შესწავლილ ნაერთების კლასს და იზიდავდნენ ისეთი გამოჩენილი ქიმიკოსების ყურადღებას, როგორც იყვნენ: ზინინი, ჟერარი, ლორანი, ბუტლეროვი, გრისი, კეკულე და სხვები. მათ შესწავლას ჰქონდა დიდი პრაქტიკული მნიშვნელობა, რადგან ეს ნივთიერებანი მჭიდრო კავშირში იყო მრავალ საღებავ ნივთიერებასთან, რომელთა მიღება შემდგომ საქარხნო გზით მოხდა.

1870 წელს პეტრიაშვილმა დაამთავრა უნივერსიტეტი კანდიდატის ხარისხით და როგორც ნიჭიერი ახალგაზრდა, დატოვეს უნივერსიტეტში, ტექნიკური ქიმიის კათედრაზე – ლაბორანტად.

1873 წელს ნოვოროსიის უნივერსიტეტმა ის მიავლინა საზღვარგარეთ, ბონში, ცნობილი მეცნიერის – კეკულეს ლაბორატორიაში სამუშაოდ და სასწავლებლად. 1874 წელს წარმტებით დაიცვა სამაგისტრო დისერტაცია თემაზე: „მასალები აზობენზიდის ჯგუფის შესწავლისათვის“. ნაშრომმა ქიმიის დარგში დიდი ინტერესი გამოიწვია არა მარტო იმიტომ, რომ ის ახალ სიტყვას და წინგადადგმულ ნაბიჯს წარმოადგენდა, არამედ იმიტომაც, რომ მასში მეცნიერმა გააკრიტიკა თავისი მასწავლებლისა და დიდი ავტორიტეტის – კეკულეს თვალსაზრისი, მის მიერ შემუშავებული მეცნიერული კონცეფცია, შემოიტანა ახალი თვალსაზრისი, რაც გამყარებული იყო პრაქტიკული მრავალწლიანი ცდებით. პეტრიაშვილი აღწერდა მიტჩერლიხის მიერ აზობენზოლის აღმოჩენიდან (1834წ.) დაწერილ გამოკვლევებს და მოჰყავდა საკუთარი ცდებიც, მან მიაგნო სხვადასხვა ავტორის ცდებში არსებული სხვაობის მიზეზებს, გამოთქვა თავისი მოსაზრებანი აზონაერთების აგებულებაზე და სხვა[24-35]. ამ მეცნიერული აღმოჩენების შეფასება დღეს არათუ ჩვენთვის არის შეუძლებელი, არამედ დარგის სპეციალისტებისთვისაც, რადგან მეცნიერული პროგრესი ამგვარ აღმოჩენებს ყოველთვის აფერ-

მკრთალებს, თუმცა არ უნდა დაგვავიწყდეს, რომ ამ პროგრესის მთელი უზარმაზარი შენობა სწორედ ისეთ აღმოჩენებზე დგას, როგორც თავისი დროის დიდი ქიმიკოსის – ვასილ პეტრიაშვილის მაშინდელი მიგნება იყო. მან მსოფლიოს ბევრ თანამედროვე მეცნიერს გაუსწრო და ქიმიური მეცნიერება ახალი მიღწევებით გაამდიდრა. გარდა ამისა, მის ლაბორატორიაში და მისი ხელმძღვანელობით აღიზარდნენ საუკეთესო სპეციალისტები, რომელთა შორის იყო ვასილ პეტრიაშვილის სახელოვანი მოწაფე, თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის პირველი რექტორი – პეტრე მელიქიშვილი.

1875 წელს ვ. პეტრიაშვილი აირჩიეს ოდესის (იგივე ნოვოროსიის) უნივერსიტეტის ტექნიკური ქიმიის კათედრის დოცენტად. ამ საგანს ის სიცოცხლის ბოლომდე კითხულობდა. პარალელურად მუშაობდა ორგანული ქიმიის დარგშიც. 1876-1879 წლებში პეტრიაშვილი ასევე ანალიზურ ქიმიაშიც კითხულობდა ლექციებს, ატარებდა უამრავ ცდას, ლეზულობდა ახალ შედეგებს, აქვეყნებდა შრომებს, რომელთაც მეცნიერული აღიარება მოჰქონდათ მათი ავტორისათვის, რადგან ამ კვლევებს მარტო თეორიული კი არა, იმ დროისათვის დიდი პრაქტიკული მნიშვნელობაც ენიჭებოდათ.

1877წელს პეტრიაშვილმა დაიცვა სადოქტორო დისერტაცია თემაზე – „მონო და დიოქსიმალონის მჟავები“. ეს აღმოჩენაც მნიშვნელოვანი იყო ამ დროისათვის. როგორც პროფესორი ვ. კაკაბაძე აღნიშნავდა, მისი ბევრი შრომა დაიკარგა. ამის მიზეზი გახდა ის, რომ მეცნიერი განსაკუთრებული პასუხისმგებლობით ეკიდებოდა ახალი თვალსაზრისის გამოხატვას, ცდებს უამრავჯერ იმეორებდა, აყოვნებდა შედეგების გამოქვეყნებას, გარდა ამისა, ის ჯერ კიდევ ახალგაზრდა, მოულოდნელად გარდაიცვალა საზღვარგარეთ, რამაც მისი ნაშრომების შეგროვება გააძნელა. ბევრი ნაშრომი მას დაუმთავრებლად მიაჩნდა, საჭიროდ თვლიდა მასზე მუშაობის გაგრძელებას, რაშიც კოლეგები არ ეთანხმებოდნენ, მაგრამ ის ძალზე პრინციპული იყო, როდესაც საქმე მეცნიერებას ეხებოდა.

1878 წელს მეცნიერი მივლინებული იქნა პარიზში, სორბონის უნივერსიტეტის ლაბორატორიაში, სადაც უსმენდა ისეთ შესანიშნავ მეცნიერებს, როგორებიც იყვნენ – ბერთლო, ვიურცი და სენ-კლერ-დევილი. პარიზში გამგზავრების წინ ის აირჩიეს ოდესის უნივერსიტეტის ტექნიკური ქიმიის კათედრაზე ექსტრაორდინარულ პროფესორად, იქიდან დაბრუნების შემდეგ კი, – 1881 წელს – ორდინარულ პროფესორად. 1900 წელს მიიღო დამსახურებული პროფესორის ნოდება. მისი მრავალფეროვანი მეცნიერული ინტერესები შეეხო მევენახეობა-მელვინეობის, მერძევეობის, მინერალური წყლების, მეურ-

ნეობის სხვადასხვა დარგებში არსებულ პრობლემებს. [6] მისი გარდაცვალების შემდეგ პეტრე მელიქიშვილმა გამოაქვეყნა მეცნიერის საინტერესო ანალიზი წყალტუბოს სამკურნალო წყლებისა და ახტალის შესახებ. სპეციალური ნიგნი მიუძღვნა ძმრის წარმოებას. მეცნიერს დაწერილი ჰქონია ქიმიის სახელმძღვანელო ქართულ ენაზე, საქართველოს ბუნებრივი სიმდიდრეების აღწერა და სხვა, მაგრამ ეს ხელნაწერებიც, ისევე, როგორც ბევრი სხვა, უკვალოდ გაქრა.

მისი ნაშრომებიდან ქართულ ენაზე გამოვიდა მეღვინეობაზე (1894წ.) და მერძევეობაზე (1898წ.) დაწერილი ნიგნები. მეცნიერის დამსახურებაა ქართულ ენაზე ქიმიური ტერმინოლოგიის შექმნა, რასაც მან დიდი დრო და ენერგია შესწირა. აღნიშნული შრომებისათვის კავკასიის სასოფლო-სამეურნეო საზოგადოებამ 1902 წელს ვ. პეტრიაშვილი თავის საპატიო ნევრად აირჩია. მევენახეობა-მეღვინეობის საკითხებს მეცნიერი განსაკუთრებული ინტერესით ეპყრობოდა და იყო ერთ-ერთი აქტიური თანამშრომელი ოდესამი 1895 წელს დაარსებული ჟურნალისა – „ვესტნიკ ვინოდელია“.

საქართველოში ძალზე პოპულარული გახდა მისი ნაშრომი მეღვინეობაზე, ღვინის დაყენების ქართულ და ევროპულ გამოცდილებაზე. ეს გამოკვლევა მთელი 1894 წლის ნომრებში იბეჭდებოდა ჟურნალ „მოამბეში“ [ქ12, 1-12].

ასევე დიდი ინტერესი გამოიწვია მისი წერილების სერიამ – „ვაზი, მისი მოშენება და მოვლა“, რომელიც ჟურნალ „მეურნის“ 1896-1897 წლის ნომრებში იყო გამოქვეყნებული [№28-29; 1897:№4-9].

ჰქონდა რა უდიდესი საზოგადოებრივი აღიარება, პეტრიაშვილი გამორჩეული სიყვარულით იყო გარემოსილი როგორც სამშობლოში, ასევე რუსეთშიც. მის შესახებ არსებული მოგონებები და თვალსაზრისები გვარწმუნებენ, რომ ის მართლაც იყო თავისი ეპოქის მოწინავე და დიდი მოღვაწე, ფართომასშტაბიანი მოაზროვნე, კაცი, ვისაც მხრებით შეეძლო ეტარებინა ქვეყნის ჭირ-ვარამი. სამწუხარო იყო მარტოოდენ ის, რომ ეს ნიჭი და ძალა მთლიანად ვერ დაიხარჯა საქართველოსთვის. მეცნიერს იმდენად უყვარდა მშობელი ქვეყანა და იმდენად ტკიოდა მისი სიშორე, რომ პატარა საყვედურიც კი, უბრალო მინიშნებაც ამაზე გულს ტკენდა და წონასწორობას აკარგვინებდა. სამშობლოს ის არასდროს განშორებია, სულიერად მაინც. როდესაც „მოამბე“ დაარსდა, მასში სპეციალურად მისთვის გამოიყო მეცნიერების განყოფილება, ბოლომდე მეგობრობდა „დროების“ ხელმძღვანელ ჯგუფთან – გიორგი წერეთელთან,

ნიკოლაძესა და სერგეი მესხთან. საქართველოს დახმარების სურვილი იდო მასში, როდესაც შვეიცარიაში დაარსებულ ქართულ საზოგადოება „უღელში“ განწევრიანდა და ყველაფერს აკეთებდა ამ საზოგადოების ქალთა წრის განათლებისათვის, მონაწილეობდა მის მუშაობაში, პედაგოგიურ ჩვევებს ასწავლიდა ციურხიხში სპეციალურად „კალმით ბრძოლის“ შესწავლის მიზნით ჩასულ 5 ქალს: აქედან, რაც არ უნდა უცნაური იყოს, მხოლოდ მისი უახლოესი ადამიანის – პეტრე მელიქიშვილის და კეკე (შემდეგში სერგეი მესხის მეუღლე) დარჩა კალმით მებრძოლთა რიგებში, დანარჩენები კი – ოლიმპიადა და კატო ნიკოლაძეები, მაშინკო წერეთელი და ოლღა გურამიშვილი (ნიკოლაძის მეუღლე) იმნამსვე „ოდესის ქიმიკოსების ხაზს“ მიემხრენ და გატაცებით დაიწყეს ვასილ პეტრიაშვილის გეგმით მუშაობა, ე. ი. მწერლობის ნაცვლად პედაგოგიური მოღვაწეობისათვის მზადება.

პეტრიაშვილი ხედავდა – რა დაბნეულები იყვნენ ქალები და მათი მუშაობის გეგმიან მოწყობას მოჰკიდა ხელი, გაუზიარა მათ თავისი მეთოდი უცხო ენების თვითშესწავლისათვის, პრაქტიკულად რომ ეჩვენებინა ეს მეთოდი, თვითონაც მათთან ერთად დაიწყო უნივერსიტეტში სიარული. ყოველი ლექციის შემდეგ არჩევდა გერმანულად მოსმენილ ლექციებს, უცხო სიტყვებს უძებნიდა ქართულ ტერმინებს, მოსმენილ თეორიას აზუსტებდა ქართულად. ამ ტერმინებს იგი ყველა უღელეს რვეულში აწერინებდა, – შინ დაბრუნებულნი მადლობას მეტყვით, სკოლებში რომ დაიწყებთ მუშაობას, აუცილებლად გამოგადგებათო. ქართველი ქალების გასანათლებლად მას და ლოთარ მაიერთან მომუშავე პეტრე მელიქიშვილს ლექციებიც ნაუკითხავთ ქიმიასა და ფიზიკაში. რუსუდან ნიკოლაძე, ალბათ დედისა და მამის გადმოცემით, ასე იგონებდა ამ ლექციებს: „პეტრეს ლექციებს აუდიტორია იღებდა, როგორც თავისი ტოლი ამხანაგის საუბარს, მაშინ, როდესაც ვასილ პეტრიაშვილი, იმჟამად თანამდებობით მხოლოდ ლაბორანტი, მათ ყველას თავის პროფესორად მიაჩნდა და მის მიერ მათთვის დაარსებული „ქართული უნივერსიტეტის რექტორად.“ ამ მუშაობით ჩაეყარა საფუძველი პეტრიაშვილის ცნობილ ქართულ ტერმინოლოგიას, რომელიც შემდეგში ასე ამშვენებდა ქართული პრესის ფურცლებს, ქიმიის ქართულ სახელმძღვანელოებს. „მოამბეში“ მათი ბეჭდვისას, გიორგი წერეთელი და ნიკო ნიკოლაძე ხან ილიასთან, ხან აკაკისთან ერთად არჩევდნენ „ოდესის ბრძენის“ ახალ ტერმინებს და იგონებდნენ პეტრიაშვილის მათთვის მიცემულ დარიგებას სახელების სისტემატურ შეთხზვაზე, სიტყვების შემთხვევითი შეთხზვის ნაცვლად. ალბათ, ამ

დიდი მეცნიერის გავლენაც იყო, როდესაც დამოუკიდებლობის წლებში რუსუდან ნიკოლაძემ ქართული ტექნიკური მეცნიერების ტერმინოლოგიური ლექსიკონის შედგენა დაიწყო.

პეტრიაშვილი არ ანებებდა ქართველ ქალებს რუსულად თუ ევროპულ ენებზე ლაპარაკს, აიძულებდა მათ დილის საუზმეზე „ქართული ენის საათი“ დაეცვათ და რჩეული ქართული ნაწარმოებები წაეკითხათ, რომელსაც იქვე არჩევდნენ.

ქალებზე დიდი შთაბეჭდილება მოუხდენია პეტრიაშვილის მიერ წაკითხულ ორ ლექსს, რომელთაც ის თავის „გულისთქმას“ უწოდებდა. ეს, მაშინ სულ ახალგაზრდა პოეტის – გიორგი ქოჩაკიძის (ჭალადიდელის) ნაწარმოებები იყო და მათით საქართველოში ბევრი იყო აღფრთოვანებული. ლექსები – „მოგონება“ („მახსოვს პირველად სასწავლებელში“) და „გორდის მთაზე“ დაიბეჭდა ჟურნალ „კრებულში“. ნიკოლაძემ ის გააპარა, მაგრამ ცენზურა არ მოტყუვდა, ნომერი შეაჩერა და ორივე ლექსი ამოიღო. სინამდვილეში ამან ლექსების პოპულარობა გაზარდა, ყველამ ზეპირად იცოდა ეს ლექსები და მეგობრებმა ოდესაშიც გადაუგზავნეს პეტრიაშვილს, რათა იქაური ქართველებისთვისაც გაეცნო. პეტრიაშვილი დედის დარიგების ძალას თურმე სახარების ძალას ადარებდა იმ ურთულეს პირობებში მყოფი საქართველოსათვის.

„მაგრამ ამას გთხოვ ყველაზე უფრო

არ დაივიწყო სამშობლო ენა...“ – ყველას ამ სტრიქონებს უმეორებდა. თუ რომელიმე „უღლელს“ მასთან რუსული სიტყვა წამოცდებოდა, იგი იმწამსვე ღიმილით მიმართავდა მას:

„მერწმუნეთ, რადგან გამოცდილია,
თუ საძირკველი დანგრეულია,
მაშინ კედლების აშენებისთვის
ყოველი შრომა დაკარგულია...“

ევროპაში ყოფნისას პეტრიაშვილი გაეცნო მომავალ მეუღლეს, ეკატერინე თავდგირიძეს, რომელთანაც ტკბილი ოჯახური კერა და დიდი სულიერი სითბო აკავშირებდა. პეტრიაშვილი ქართველებში ყოველთვის აღვივებდა საქართველოსადმი სიყვარულს, მისი ბუნებისა და სულიერი კულტურისადმი თავყანისცემას. მას ბარათაშვილის „ბედი ქართლისა“, ილიას და აკაკის შედევრები სხვაგვარად განუცდევინებია ქართველი სამოციანელი ქალებისათვის. თავის მხრივ, ისინიც აღფრთოვანებულნი იყვნენ მეცნიერით. ეს ადამიანი მათ ყოველწამს საქართველოს ახსენებდათ. ჟენევიდან მონბლანის დანახვის დროს – „აჩრდილში“ დახატულ ილიას მყინვარს იგონებდა, როცა რუანის ლაყვარდ ჭალებს შეაქებდნენ ქართველე-

ბი, იქვე კონტრასტულ, მშობელი ქვეყნის მწუხარე სურათს დახატავდა: მტრისგან აოხრებული თბილისის ნანგრევებზე ბარათაშვილის გლოვას მოიყვანდა და მტკვრის „მღვრიე ტალღებს“ თითქოს მათ გულებში ააზვირთებდა. „მხოლოდ ბუტბუტებს მტკვარი მწუხარე, შემრთველი მრავალთ სისხლთა ქართველთა“. შაფჰაუზენში, რეინის განთქმულ წყალვარდნილზე მოწყობილი ექსკურსიის დროს, ერთ-ერთი ქართველის მიერ წარმოთქმულ ჰაინეს „ლორელაის“ სტრიქონებს მან ილიას მიმართვა დაუპირისპირა ალაზნისადმი: „მდინარევ, ჩემის მშობლიურ მთის ცრემლით შემდგარო, დაგცქერჭმუნვითა და შენს წყალში ვეძებ ჩემს წარსულს...“

უდედოდ და უდებოდ გაზრდილი „ლაბორატორიის განდევლისათვის“, რომელიც ინსტიქტურად გაურბოდა ქალთა საზოგადოებას, უჩვეულო იყო ევროპაში შეხვედრილი ქართველი ქალების სიტბო და და-ძმური სიყვარული. მისი სიმპათია განსაკუთრებულად ოლღა გურამიშვილს იმიტომ რგებია, რომ მასში ნათლად იყო გამოვლენილი ქართველი ქალის გამბედაობა და ნებისყოფა არჩეული მიზნის მისაღწევად. მამის ურყევი უარის გამო ოლღა გურამიშვილი დაშორდა ოჯახს და ნიკო ნიკოლაძის უმცროსი დის პასპორტით გაიპარა საზღვარგარეთ. ეს მით უფრო რისკიანი გადაწყვეტილება იყო, რომ ქალი საზღვარგარეთ ფოთის ნავსადგურით წავიდა, სადაც ნიკოს ოჯახს ყველა იცნობდა და ადვილად შეიძლებოდა სიყალბის გამჟღავნება, რის შემდეგაც ოლღაც და კატო ნიკოლაძეც ციხეში მოხვდებოდნენ.

ოდესაში დაბრუნებული პეტრიაშვილი ხშირ მიმონერასთან ერთად, ფულსაც ხშირად უგზავნიდა შვეიცარიაში მყოფ ქართველებს. 1874 წელს ჟენევაში ის გიორგი წერეთელმა მიიწვია. იგი თვენახევრიანი შვებულებით გაემგზავრა ევროპაში და საკმაოდ ნაყოფიერი შრომაც გასწია. აქ გაიცნო კარლ ფოხტი, რომელთანაც მუშაობდნენ ოლღა და მაშკო წერეთელი. ისმენდნენ ფოხტის ლექციებს ფრანგულად, შემდეგ კი იქ დასმულ საკითხებს ქართულად აანალიზებდნენ. ჟენევაში ამ დროს თავი მოეყარა ყველა ქვეყნის რევოლუციონერებს, მათ შორის რუს ხალხოსნებს, ბაკუნინ-ოგარიოვის ჯგუფს. ქართველი ხალხოსანი ალექსანდრე ციციშვილიც აქ იყო, რომელსაც ძალზე საინტერესო ბიოგრაფია, თითქმის სკანდალური ცხოვრება ჰქონდა: საქართველოში სამემკვიდრეო მამული გაყიდა, შემდეგ ყალბად იქორწინა მდიდარ სომეხ ქალზე და მემკვიდრეობაც და მზითევიც რევოლუციურ ფონდს შესწირა. ციციშვილი „50“-ის პროცესზე მოხვდა, ციმბირში გადაასახლეს და იქ მალე დაიღუპა. ასევე გაიცნო პეტრიაშვილმა ჟენევაში სხვა რევოლუციონერები:

ალექსანდრე ელიოზიშვილი, რევაზ ჩოლოყაშვილი, დავით გურამიშვილი (ოლღას ძმა) და სანდრო მაცაშვილი.

„უღელში“ აქტიურად მონაწილეობდა „დროების“ სპეციალური კორესპონდენტი ყენევაში-ბესარიონ ჯაფარიძე. ნიკოლაძის საშუალებით ყენევაში ქართველებთან ახლოს იდგნენ რუსი რევოლუციონერები- ნიკალაი მოროზოვი, საბლინი, ტკაჩოვი, ევროპელები- ლეფრანსე, მონტელსი, შოლენი. პეტრიაშვილი მათ გაეცნო და მათთან ერთად მიიღო მონაწილეობა 1874 წლის აგვისტოში ჩატარებულ საზოგადოება „უღელის“ კონგრესში. ამ კონგრესზე პეტრიაშვილმა ციციშვილის ხაზს - რევოლუციურ ბრძოლაზე უშუალოდ გადასვლის გეგმას - დაუპირისპირა თავისი ხაზი - პედაგოგიურ-საგანმანათლებლო მუშაობის უპირატესობა. მას ამ კონგრესზეც დიდი ზემოქმედება მოუხდენია ქართველ ახალგაზრდობაზე, წამოსვლისას მისთვის ადრესიც მიუერთმევიათ, რასაც კონგრესის ყველა მონაწილე აწერდა ხელს, ბოლოში კი მისი საყვარელი ქალადიდელის სტრიქონები იყო მინერილი: „და შენც მუხავ, ჩვენო მუხავ, ჩვენო წყარო, ჩვენო მთვარე, ჩვენი მხურვალე მადლობა მიიღე და ჩაიბარე“... ეს ადრესი და ლექსი ბესარიონ ჯაფარიძემ წაიკითხა ქალაქგარეთ, მშვენივრად მოწყობილ სუფრაზე, ის გადაეხვია ცრემლმორეულ მეცნიერს და ფიცი ჩამოართვა, რომ მომდევნო წელს კვლავ დაბრუნდებოდა ყენევის „ოჯახის“ გასაძღლოდად. ის ფულს სულ უგზავნიდა ამ ჯგუფს, თუმცა პირობა იქ ჩასვლაზე ვერ შეასრულა.

მეცნიერის მთელი შემოსავალი ღარიბ სტუდენტებზე, სხვადასხვა საქველმოქმედო საქმეზე იხარჯებოდა, ამ შემთხვევაშიც აღარ დარჩა ფული ევროპული ტურნესათვის. ის ეხმარებოდა ღარიბ ნათესავეებსაც, განსაკუთრებით ძმისშვილებს. მისი ძმისშვილი- მიტროპოლიტი რომანოზი თავის მოგონებებში წერს, რომ ბიძის გარდაცვალება მისთვის მეორედ დაობლება იყო, რადგან მისგან სისტემატურად იღებდა ფულად დახმარებას. 1896 წელს, როდესაც ვასილის ძმა- გრიგოლი გარდაიცვალა, ვასილს რძლისთვის უთხოვია ცხრა წლის ვაჟის - რომანოზის მისთვის გაგზავნა ოდესაში, როგორც შვილს, ისე აღვზრდი და კარგ განათლებას მივცემო. ცნობილია, რომ ცოლ-ქმარს, ვასილ პეტრიაშვილსა და ეკატერინე თავდგირიძეს შვილი არ ჰყავდათ, არც ვინმე უშვილებიათ, რძლის უარის შემდეგ მათ მთელი თავიანთი ქონება და ენერგია შესწირეს საზოგადო საქმესა და სოციალურად დაუცველ ადამიანებს. იმავე მოგონებებში მიტროპოლიტი რომანოზი იხსენებს ვასილ პეტრიაშვილის ურთიერთობას „ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელ საზოგადოებასთან“, სადაც ვკითხულობთ: „ვ. პეტრიაშვილ-

მა 1888- 1890 წლებში დაწერა ორი დიდი შრომა ქართულად: 1. რძე და მისი ნაწარმი; 2. ყურძენი და მისი ნაწარმი. ორივე შრომა შესწირა წერა-კითხვის გამავრცელებელ საზოგადოებას. ეს შრომები დიდი მოცულობისა იყო და თითო წიგნს სამ მანეთად ჰყიდდა საზოგადოება.

წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების დაარსებიდან ვ. პეტრიაშვილი იყო მისი წევრი, ხოლო ამ ორი დიდი შრომის საზოგადოებისთვის შეწირვის გამო, საზოგადოებამ ვ. პეტრიაშვილი თავის საპატიო წევრად აირჩია. ბიძა ვასილმა თავისი დიდი მდიდარი სამეცნიერო ბიბლიოთეკა ანდერძით დაუტოვა წერა-კითხვის გამავრცელებელ საზოგადოებას (მე როგორც გაგონილი მაქვს, ვ. პეტრიაშვილის ბიბლიოთეკა ეხლა აქვს სასოფლო-სამეურნეო ინსტიტუტს).“

მეცნიერის კეთილ ბუნებას და სხვებისადმი უანგარო დახმარების სურვილს კარგად აჩვენებს მისი პირადი წერილი ოლლა გურამიშვილისადმი, რომელიც 1875 წლის იანვარშია დაწერილი: „გთხოვთ მაპატიოთ, რომ 200 ფრანკზე მეტის გამოგზავნას ვერ ვახერხებ ამჟამად. მომწერეთ, რამდენი გჭირდებათ თვეში, და როგორ უფრო განყოფილ ფულის მიღება, თვითურად თუ სხვა რამე ვადებში...თუმცა ის ფული, რომელზედაც მე ზაფხულში გელაპარაკეთ, ამჟამად დაკავებულია: მე მას პეტერბურგში ვუგზავნი ერთ სტუდენტს. მაგრამ იქონიეთ მხედველობაში, რომ იმ სტუდენტს ეს ფული მხოლოდ სექტემბრამდე სჭირდება.“

ეს ის ფულია, რომელსაც მე გიმნაზიიდან ვიღებ, მაშასადამე, თქვენთვის იმ დრომდე უნივერსიტეტის ჯამაგირის გაზიარება მომიხდება. ნუ შეუშინდებით ჩემს შევიწროებას ამ ფაქტით. ერთადერთი შევიწროება მხოლოდ ის იქნება, რომ მე პაპიროსის წევას მივატოვებ,(ეს კი ჩემთვის კიდევ საჭიროა, რადგან პაპიროსის მოწვევა მწყინს);და კიდევ, უკიდურეს შემთხვევაში, თეატრში სიარულზედაც ხელს ავიღებ. როგორც ხედავთ, ეს ისეთი რამეა, ურომლისოდაც დიდი ხნის განმავლობაში გამიძლია, მაშასადამე, ახლაც კარგად გავძლებ...“

სექტემბრიდან კი იმდენი ფული მექნება, რომ აღარც კი მეცოდინება, რას მოვახმარო ამოდენა „სიმდიდრე“. მაშინ 8 გაკვეთილი გიმნაზიაში მექნება, რაც 80 მანეთს შეადგენს, და 70 მანეთიც უნივერსიტეტიდან. მე კი სულ რაღაც 40 მანეთი მყოფნის თვეში. მაშასადამე, ნამდვილი კრეზი ვიქნები იმ დროიდან. ამიტომ, გთხოვთ მომწეროთ, რამდენი გიგზავნოთ თვითურად; და, რა თქმა უნდა, იმის შეტყობინებაც არ დაგავიწყდეთ, თუ რამდენი დაგჭირდებათ და რა

ვადისათვის ლექციების მოსმენის და ლაბორატორიებში მუშაობის გადასახადის გასასტუმრებლად“.

ქალებს ერთხმად უთქვამთ უარი ასეთი მსხვერპლის გაღებაზე, მაგრამ პეტრიაშვილისაგან ისეთი ნაწყენი პასუხი მიუღიათ, რომ დათანხმებულან.

მეცნიერის ქველმოქმება და ქართული საქმის კეთების წყურვილი იმდენად იყო ცნობილი, რომ ახალგაზრდები ხშირად ოდესის უნივერსიტეტში სწავლას მის გამო ირჩევდნენ. როგორც მისი წერილიდან დავინახეთ, იგი სხვა უნივერსიტეტების სტუდენტებსაც ასევე გულით ეხმარებოდა. მეტი რაღა უნდა გაეკეთებია ქართველ კაცს, თავის ცოდნას, სამშობლოსადმი უსაზღვრო სიყვარულს, მატერიალურ შემოსავალს, მთელ სულსა და გულს საქართველოს უძღვნიდა. მაგრამ ვერც ის აცდა კრიტიკის ქარცეცხლს.

1875 წლის „დროებაში“ (№123) დაიბეჭდა გაზეთის რედაქტორის – სერგეი მესხის წერილი – „ჩვენი მეცნიერები“. თავისთავად ეს დიდი მამულიშვილი და პატრიოტი ქართველი, გამოთქვამდა თვალსაზრისს, რომ „მთელი კაცობრიობისათვის სარგებლობის მომტანი გენიოსების გარდა, ყოველი ადამიანი და განსაკუთრებით გონებაგახსნილი კაცი თავის ხალხში უნდა მუშაობდეს და მოქმედობდესო“. რედაქტორი აკრიტიკებდა ყველას, ვინც სამშობლოში აღარ დაბრუნდა უცხოეთში სწავლის დამთავრების შემდეგ, მათ შორის პეტრიაშვილზე ასე წერდა: „... ერთი ჩვენებური ახალგაზრდა მეცნიერი უფ. ვასილ პეტრიაშვილი უნივერსიტეტის პრივატ დოცენტად (პროფესორის თანაშემწედ) ამოურჩევიათ. ეს მეორე ქართველია, რომელიც წმინდა მეცნიერებას შედგომია და პროფესორის კათედრას ეძიებს... თუ ყველა, ვინც ცოტათი წრიდან გამოვა, ვინც თავის თავს, ვსთქვათ, პეტერბურგში ან პარიზში გამოსადეგ კაცად იცნობს, თუ ყველა ამისთანები განზე გადგა და ამ, უიმათოდაც ნამდვილ კაცებით მდიდარ ქალაქებში გარდაიხვეწა, – ვინლა უნდა დარჩეს მაშ ჩვენს ქვეყანას, რომელსაც კაცური, საზოგადო საქმეების თანამგრძნობი კაცები ასე ეჭირვება?!“

ამას დაემატა პარიზში სასწავლებლად წასული ალექსანდრე ჭყონიას კრიტიკული წერილი – ვასილ პეტრიაშვილის, ალექსანდრე ცაგარელის და ივანე თარხნიშვილის შესახებ (13). წერილი „მაჭახელიძის“ ფსევდონიმით იყო დაბეჭდილი და მასში პროფესორის სახელისათვის სამშობლოს მიმტოვებელი და ქიმიის სპეციალობის ამომრჩევი ქართველები ისე ცუდად იყვნენ დახასიათებულნი, რომ ისინი „სამშობლოსათვის მავნე პირებადაც“ კი იყვნენ გამოცხადებულნი.

ამ წერილს არ შეიძლება გულით არ შეეძრა და არ აეფორიაქებინა დიდი ქართველი მეცნიერი და პატრიოტი ვასილ პეტრიაშვილი. მას „დროების“ დაარსებისთანავე დაუწყია მასში ჟურნალისტური საქმიანობა, მაგრამ როდესაც ქიმიის დარგში გადასულა და მისი მამულიშვილური მიზნებიც ამ დარგში გაუმჟღავნებია ნიკო ნიკოლაძისა და „დროების“ სხვა სარედაქციო მუშაკისათვის, პირობა დაუდევს: „დროებაში“, მეცნიერების გარდა, სხვა თემებზე, წერილებს აღარ დავწერო. ამ „პირობას“ ასრულებდა კიდეც, მაგრამ ამ წერილმა ააღებინა კალამი ხელში და „თავის მართლება“ დააწყებინა. დამეთანხმებით, არაფერია იმაზე ძნელი და უარესი, სრულიად უდანაშაულო, ისეთ რამეზე რომ იმართლებ თავს, რაც არათუ ჩაგიდენია, გულშიც არ გაგივლია, კიდეც მეტი, მთელი ცხოვრება იმას ემსახურებოდი, რის გაუკეთებლობას გიკიჟინებენ, ის გიყვარდა და გტკიოდა, ვის სიძულვილსა და ვისადმი შეუბრალებლობას გაბრალებენ. უსუსურია ასეთი კაცის თავის მართლება. წარმოიდგინეთ, ბუნებით კეთილი და ქველმოქმედი ადამიანი სიას ხომ ვერ ჩამოწერს—რა გაუკეთებია, რა გაუცია, როგორ შეიძლება იყო შენი ერის სახელოვანი შვილი, სადაც არ უნდა იმყოფებოდე, თუკი ღვთისგან ბოძებული ეს მისია კარგად გაქვს გაცნობიერებული. პეტრიაშვილის შემთხვევაში ხომ ეს ცხადზე ცხადია. მაგრამ მეცნიერისთვის შეუძლებელი გახდა ამ დამახინჯებულ სურათზე პასუხის გაუცემლობა. ორი კვირის შემდეგ მაჭახელიძის წერილის გამოქვეყნებიდან, 1876 წლის 14 აგვისტოს №90 „დროებაში“ დაიბეჭდა ვასილ პეტრიაშვილის „წერილი რედაქტორთან“, რომელშიაც იგი მხურვალედ იცავდა ქართველების თავდადებას მეცნიერებისათვის, ეს პოზიცია მიაჩნდა სწორად და საქართველოსთვის გამოსადეგად. საქართველოდან შორს მის მოღვაწეობაზე პეტრიაშვილი წერდა: „იმედი მაქვს, დარწმუნებული ვარ, რომ თუ მე ისე დამეხუჭა თვალები, რომ ჩვენს სამშობლოს სარგებლობას ვერას მოვუტან, ეს ყმანვილები(გულისხმობდა მის მოწაფეებს, რომლებიც მეცნიერულ მუშაობას ეწეოდნენ რუსეთში), თავიანთი ცოდნით და ენერგიით გამოისყიდიან ჩემს უსარგებლობას...“[7]. საკუთარ თავს მეტად ვერ იმართლებდა, ანკი როგორ გაიმართლებდა, როცა მის სტატიას თან ერთვოდა მესხის მინანერი, კვლავ მისი სანინააღდეგო და ქართველთა საქართველოში მოღვაწეობის აუცილებლობაზე არგუმენტებით გაჯერებული. ამ უბრალო საკითხზე დავამ უცებ გადააჯგუფა ქართველი მოღვაწეები და მომხრე-მონინააღმდეგე ჯგუფების ლანძღვა-გინებაც გაჩაღდა.

ვასილ პეტრიაშვილი და სხვა, სამშობლოს გარეთ წასული ქართველი მეცნიერების დაცვა ნიკო ნიკოლაძემ ითავა, რისთვისაც მას სერგეი მესხი არა, მაგრამ მისი აზრის გამომხატველი პარიზელი სტუდენტი – „მაჭახელა“ კი დაესხა თავს №96 „დროებაში“. გაზეთის მომდევნო ორი ნომერი ნიკო ნიკოლაძემ დაიკავა. ნერილი – „უკაჟო მაჭახელას“ გამობრძმედილი ჟურნალისტიკისა და ჯანსაღად მოაზროვნის ღრმად არგუმენტირებული პასუხია ყველასადმი, რომლებიც ვერ ხვდებოდნენ არაჰუმანიტარული მეცნიერებისა და ამგვარ სფეროებში გამორჩეული წარმატებების მქონე ქართველი სწავლულების ფასს, რომ დადგებოდა დრო მათი საჭიროებისა, იმ პირობებში კი ისინი მხოლოდ საუნივერსიტეტო ცენტრებში თუ მიაღწევდნენ მეცნიერულ მიზნებს. „ოცდაათ შინაურ უმეცარს ერთი „გასული“ წასწავლი ქართველი მირჩევნიაო, – ირწმუნებოდა ნიკოლაძე. სტატიის ბოლოს კი ასე მიმართავდა ქართველ ახალგაზრდებს: „სადაც გინდათ იშრომეთ, სადაც გსურთ ისწავლეთ, რაც გინდა ჰქენით, ოღონდ კი თქვენი მამული გიყვარდეთ, ოღონდ კი მის სასარგებლოდ იშრომეთ, მისი სახელის გადიდებაზე, მისი კეთილდღეობის მოახლოებაზე იმეცადინეთ“.

ნიკოლაძის ამ კონტრიერის მოჰყვა გაზეთის 99-ე და მე-100 ნომრებში დაბეჭდილი სერგეი მესხის წერილები, „ორთავეს“, – ასე ერქვა ამ წერილებს, რომლითაც მან უპასუხა პოლემიკის ორივე მხარეს – ნიკოლაძესა და მაჭახელიძეს. ამას კიდევ ორ ნომერში (107-108) დაბეჭდილი მაჭახელიძის უპატივცემულო ტონით დაწერილი სტატიები მოჰყვა – „პასუხი უფალ პეტრიაშვილს“, რასაც აღარც გამოეხმაურა გულნატკენი მეცნიერი. ამ პოლემიკისა და ნიკოლაძის მხარდაჭერის გამო მათი ურთიერთობა კიდევ უფრო მჭიდრო გამხდარა. ქართული საზოგადოება კი კიდევ დიდხანს კამათობდა, ბევრს რუსეთის ერთგულების გამოხატულებად მიაჩნდა ნიკოლაძისა და მისნაირად მოაზროვნეთა პოზიცია. ზოგჯერ კამათი სამწუხარო გაუგებრობაში გადადიოდა, გასაგები იყო, როგორ ძულდა ხალხს რუსული კოლონიური უღელი, ცარიზმის შოვინისტური პოლიტიკა, როგორ გადაჰქონდა ძალაუვნებურად ეს სიძულვილი ყველაფერზე, რაც ამ ქვეყანას უკავშირდებოდა, მათ შორის ხვდებოდნენ იმპერიის სხვადასხვა ქალაქში მოღვაწე ქართველებიც. პეტრიაშვილის შემთხვევაში ქართული საზოგადოება მთლიანად ცდებოდა, თუ რატომ, ეს მთელი მისი ცხოვრებით, მისი საქმიანობით დასტურდება. მაგრამ იყო შემთხვევები, როდესაც რუსეთში მოღვაწე ქართველები მართლაც ივინყებდნენ სამშობლოს და მთლიანად იმ-

პერიის ინტერესებს ემსახურებოდნენ. „მგზავრის წერილებსა“ თუ წინა თაობის მოღვაწეებთან, ე. წ. „მამებთან“ დავაში ილიამ მიანიშნა ამგვარ ქართველებზე, დაგმო ისინი, რომელთაც, სამხედრო ჩინებით გატაცებულებს, საქართველოს სიყვარული ამ სახით წარმოედგინათ. დასანანი იყო, რომ ჩვენ მიერ აღწერილ კამათს მიემატა შემთხვევა, სადაც ყველაფერი უფრო გასაგები იყო.

ჩვენ უკვე ვთქვით, როგორ უყვარდათ მაშინ ახალგაზრდა პოეტის – გიორგი ჭალადიდელის ლექსები ნიკოლაძესა და ვასილ პეტრიაშვილს. ჰოდა, ეს ახალგაზრდა ნიჭიერი ქართველი პოეტი შევიდა რუსეთის სამხედრო სამსახურში, რამაც გული ატკინა ეროვნული ცნობიერების მქონე ყველა ქართველს. ნიკო ნიკოლაძესა და აკაკის ამ საკითხზე ცხარე შეტაკებაც მოსვლიათ, ქუთაისში, 1873 წლის დეკემბერში. აკაკის და მის მომხრეებს ჭალადიდელის საქციელი ქართველი პოეტის სახელთან შეუთავსებლად მიუჩნევიათ. შევიცარიანაში ქართველებთან საუბრისას, ვასილ პეტრიაშვილს თავისი სიმპათია ჭალადიდელისადმი ამაშიც გამოუხატავს, ჩვენ „საერთო ბედის“ ვართო, – უთქვამს. ჭალადიდელის უდროოდ დაღუპვას მინსკში, 1898 წელს, ოდესელი ქართველების გადმოცემით, მასზე თავზარდამცემი შთაბეჭდილება მოუხდენია... რა თქმა უნდა, ეს მართლაც იყო ტრაგედია, მითუმეტეს მაშინ, როდესაც ქართველი პოეტი, რომელიც სამშობლოს თავისუფლებას შენატროდა, ამ თავისუფლების წამრთმევი ქვეყნის სამსახურს შეენირა. მამელუქობა თუკი თავისუფალი არჩევანია, მითუმეტეს პოეტისათვის, ეს მართლაც დიდი კატასტროფაა... ვასილ პეტრიაშვილის არჩევანი სხვა ხარისხის იყო, XIX საუკუნის საქართველოს კოლონიურ სინამდვილეში საუნივერსიტეტო განათლებისა და სამეცნიერო მოღვაწეობის სხვა გზა არ იყო, იმპერიულმა ხელისუფლებამ უნივერსიტეტი 60-ან წლებში ოდესაში გახსნა, ქიმიური ცდებისათვის საჭირო ლაბორატორიითაც იგი აღჭურვა, ქიმიკოს მეცნიერს კი ეს ჭირდებოდა.

ვასილ პეტრიაშვილისადმი ამგვარი საყვედურები რომ უსამართლობაა, თუნდაც იქიდან ჩანს, რომ მას მრავალჯერ სურდა სამშობლოში დაბრუნება, მაგრამ მას აქ საკუთარი სახლ-კარი არ ჰქონდა, სამსახურისათვის თუ ოჯახის მოსაწყობად საკმაო ფული იყო საჭირო, რაც პატიოსან მეცნიერს არ გააჩნდა.

ის თანახმა იყო ჭიათურაში ლაბორატორიის მოწყობისათვის ეხელმძღვანელა, კიდევ მეტი, – სოფელ ოძისში სასოფლო-სამეურნეო სკოლას ჩადგომოდა სათავეში, მზად იყო მიეტოვებინა ოდესა, სადაც უზამაზარი ავტორიტეტი ჰქონდა მეცნიერისთვის საკმაო შემოსავალთან ერთად. მაგრამ საქართველოში მისთვის არცერთი ეს

სამუშაო არ აღმოჩნდა. გასაკვირიც არაა, რადგანაც ამ დროის განაპირა კოლონიური ქვეყანა იმპერიული ხელისუფლებისაგან განეზივრებული არ ყოფილა საზოგადოებრივი დანესებულებებით, ასეთი დიდი მეცნიერის ასპარეზიც ბუნებრივად არ იყო. 1875 წლის იანვარში ოლლა გურამიშვილისადმი მიწერილი ბარათის ბოლოს იგი წერდა: „ზოგიერთი ჩვენებური სტუდენტი ძლიერ მირჩევს კავკასიაში დაბრუნებას და იქ გიმნაზიის გახსნას, რადგან ჩვენში დიდი ნალებობა ყოფილა ამ მხრივ. ვაჟები, თურმე, ასობით უბრუნდებიან მშობლებს, რადგან მათ არ იღებენ გიმნაზიებში ვითომდა ადგილის უქონლობის გამო. მე, ცხადია, წინააღმდეგი არა ვარ ასეთი საქმისა, პირიქით, ეს ჩემი ოცნება იყო ყოველთვის, მაგრამ არ ვიცი, ვიშოვით ამისათვის საჭირო ფულს, თუ ვერა. თუ ვიშოვით, რისიც ზოგიერთი იმედი გვაქვს, მე დაუყოვნებლივ მივყოფ ამ საქმეს ხელს.

თქვენ რას მირჩევთ ამის შესახებ?”

მომდევნო, 1876 წელს მართლაც გაიხსნა იაკობ გოგებაშვილის ინიციატივით გიმნაზიისთვის მოსამზადებელი სკოლა ვაჟებისათვის, მომავალი ქართული გიმნაზიის ჩანასახი. ამისთვის ოდესის უნივერსიტეტიდან პეტრიაშვილის წამოსვლას აზრი არ ჰქონდა. მისი და თერგდალეულთა საერთო წარდგინებით ამ სასწავლებლის ხელმძღვანელად და პედაგოგად ოლლა გურამიშვილი დაინიშნა. პეტრიაშვილი მისი „დაუსწრებელი ხელმძღვანელი“ იყო, – იგონებს რუსუდან ნიკოლაძე. ყენევაში მისგანვე შეძენილი პედაგოგიური ცოდნით მან ისე კარგად დააყენა სკოლის საქმე, რომ 5 წლის განმავლობაში სკოლა სანიმუშოდ ითვლებოდა, ოლლა გურამიშვილი კი იმ ეროვნული საქმის ორგანიზატორი–ნიკო ცხვედაძეს, ნიკო ლომოურსა და ივანე მაჩაბელთან ერთად, რომელსაც დიდი იაკობ გოგებაშვილი ედგა სათავეში. თერგდალეულებს ეს „პეტრიაშვილის სკოლის გავლენისათვის“ მიუწერიათ. როდესაც კავკასიის ოლქის სკოლების მზრუნველი, ცნობილი შავრაზმელი იანოვსკი იძულებული გამხდარა თავისი რუსი მასწავლებლები ამ ქართველი ქალის გაკვეთილებზე გამოეგზავნა მისი მუშაობის მეთოდის გასაცნობად, ამ ამბავს ოდესაში პეტრიაშვილის აღტაცება გამოუწვევია.

პეტრიაშვილი ინტერესით ადევნებდა თვალს როგორც გოგებაშვილის, ასევე პეტრე უმიკაშვილის და გერასიმე კალანდარიშვილის სახელმძღვანელოებს ქართული და რუსული ენის შესასწავლად, ხშირად ატყობინებდა თბილისელ მეგობრებს თავის აზრს ამ ნიგნებზე. „წერა-კითხვის საზოგადოებას“ იგი უგზავნიდა თავის და სხვა ქართველ მეცნიერთა შრომებს, პედაგოგიურ ლიტერატურას. მეცნიერის აღფრთოვანება გამოუწვევია ილია წინამძღვრიშვილის

მიერ სასოფლო-სამეურნეო სკოლის დაარსებას, რის გამო წერილიც გამოუგზავნია გაზეთ „დროებისათვის“ [8].

განსაკუთრებული გახდა პეტრიაშვილისა და ნიკოლაძის მეგობრობა მას შემდეგ, რაც ოღლა გურამიშვილი და ნიკო ნიკოლაძე დაქორწინდნენ. მეურნეობის მოწყობით დაინტერესებულ ნიკოლაძეს, 1886 წლიდან, როდესაც რუსეთიდან დაბრუნდა და დიდ ჯიხაიში დასახლდა, პეტრიაშვილი აძლევდა რჩევა-დარიგებებს მეურნეობის საკითხებზე, საცდელ მამულში თეთრი და შავი ჯიშის ვენახის გაშენებაზე, ხილისა და საქონლის ახალი ჯიშების გამოყვანასა და მერძევეობის ახლებურად მოწყობაზე. აქვე გაჩნდა იდეა-უურნალ „მომბეში“ სოფლის მეურნეობაზე სპეციალური განყოფილების შექმნისა, რომელსაც ყველა ქართველში უნდა გაეღვიძებინა მეურნეობის ცოდნისა და მეცნიერული გაძლოლის სურვილი.

ამ ორი „მეურნის“ – ნიკოლაძისა და პეტრიაშვილის იმედებს რუსეთის ხელისუფლებაზე, თავისი ჩვეული იუმორით აფასებდა აკაკი. ის დასცინოდა მათ „მწარე მოტყუებას“, ორივე მათგანისგან იმ „ზღაპრის“ დაჯერებას, თითქოს 1901 წელს, საქართველოს რუსეთთან ე. წ. „შეერთების“ 100 წლისთავზე, საქართველო რუსეთისგან მიიღებდა სასოფლო-სამეურნეო ხასიათის უმაღლეს სასწავლებელს. ამის მოლოდინში ორივე მათგანმა ცოცხალი მონაწილეობა მიიღო თბილისში სასოფლო-სამეურნეო გამოფენის მოწყობაში. პეტრიაშვილი საქართველოში ჩამოვიდა ამის გამო და კიდევ დარწმუნდა თავის „მწარე შეცდომაში“, – ასე სჯიდა აკაკი.

პროფესორი დ. აგლაძე ამ საკითხზე ასეთ ინფორმაციას გვაძლევს: პროფესორმა ი. ლომოურმა მიაბზო, რომ მისთვის პროფ. ს. ჩოლოყაშვილს უჩვენებია ვასილ პეტრიაშვილის ერთი წერილი იმდროინდელი საზოგადო მოღვაწისადმი, სადაც მსჯელობა ყოფილა საქართველოში სასოფლო-სამეურნეო სკოლის დაარსებაზე. ცხადია, დიდ სიძნელეს წარმოადგენდა ამ სკოლის მატერიალური უზრუნველყოფა, რის გამოც საზოგადოებაში ტრიალებდა აზრი-ამ საქმეში დახმარება ეთხოვათ მთავრობისათვის. ოდესიდან გამოგზავნილ წერილში, ვ. პეტრიაშვილი თურმე კატეგორიულად უარყოფდა ამ გზას, რადგან გულისხმობდა, რომ მეფის მთავრობა ამ სკოლას, დაფინანსების შემთხვევაში, გამოიყენებდა ქართველი ხალხის გარუსების იარაღად. მას საჭიროდ მიაჩნდა ამ სკოლის უზრუნველყოფა ქართველი საზოგადოებისა და ქართველი ხალხის ფულადი სახსრებით[9, 61].

მთავარი ამ ორი მამულიშვილისათვის იყო ქართველი ხალხის სულიერი და ეკონომიკური წინსვლა, ამისთვის კი ყველა სასარგებლო საქმეს ჰკიდებდნენ ხელს, სხვების წარმატებებსაც იზიარებ-

დნენ და ახალისებდნენ. ასე მაგალითად, ვასილ პეტრიაშვილი, აღფრთოვანებული თავისი ყოფილი მოსწავლის – კონსტანტინე ამირეჯიბის საქმიანობით, ხელს უწყობდა მას სოფელ ავლევეში სანიმუშო მამულის ორგანიზაციაში.

ვ. პეტრიაშვილის მოწაფე – ხ. ლლონტი- იხსენებს 1902 წელს ოდესის უნივერსიტეტის მიერ ჩატარებულ ექსპედიციას ყირიმსა და საქართველოში. ამ ექსპედიციის დროს მათ კონსტანტინე ამირეჯიბის მამულიც ნახეს. მოგონებაში საუბარია კონსტანტინეს მშობლებზე, ნათქვამია, რომ მისი მამა– მიხეილი მებრძოლი გენერალია, კორპუსის უფროსი, მრავალი გმირული ბრძოლის ავტორი, დედა პოეტი– რუსულ ენაზე ქართველ პოეტთა მთარგმნელი. კონსტანტინემ ოქროს მედლით დაამთავრა ნოვოროსიის უნივერსიტეტი, იყო პროფესორ პეტრიაშვილის მოწაფე. უნივერსიტეტის დამთავრების შემდეგ მიავლინეს საფრანგეთში, პარიზში დაამთავრა აგრონომიული ინსტიტუტი. იქ მას მეცნიერული მოღვაწეობის გაგრძელება ურჩიეს, მაგრამ სამშობლოში პრაქტიკული საქმიანობა არჩია, უკვე ერთი წელი ცხოვრობდა სოფელ ავლევეში. კონსტანტინეს უფროსი და პროფესორ იგუმენოვის მოწაფე, მოსკოვის კონსერვატორიადამთავრებული, შესანიშნავი პიანისტი იყო, მასაც მედლით დაუმთავრებია მოსკოვის კონსერვატორია, წერდა მუსიკალურ ნაწარმოებებს, მეორე და მხატვარი-აკვარელისტი იყო. კონსტანტინეს ახალგაზრდა მეუღლეც მისი იდეების თანამგრძნობიაო, – წერს ექსპედიციის დღიურის ავტორი. იგი აღწერს ამირეჯიბის მამულს: რაციონალიზატორია, რძის წარმოება, ცხენთსაშენი, საფუტკრე, საფრინველე, ახალი სასოფლო-სამეურნეო მანქანები–ბევრი რამის საშუალებას აძლევს, სხვა თავადებთან შედარებით პურის ორჯერ მეტი მოსავალი მოჰყავსო. „ჩვენ დავათვალიერეთ კონსტანტინე მიხეილისძის მეურნეობა. ეტყობოდა, ის სიამაყის გრძნობას განიცდიდა, რომ ასიამოვნა საყვარელ მასწავლებელს. ვასილ მოსეს-ძეს სახეზე მღელვარება ემჩნევა. მას ახარებს მოწაფის წარმატებები. ექვსი წლის მანძილზე კონსტანტინე ამირეჯიბმა კულტურული კუნჭული შექმნა თავის მხარეში...“ [10,99-105].

ამ ექსპედიციის დასრულების შემდეგ პეტრიაშვილი ერთი თვით დარჩენილა საქართველოში, მის მამულში. ამგვარი ინიციატივა აძლევდა მას იმედს, რომ საქართველო მომავალში ეკონომიკურად აღორძინდებოდა. ამგვარ ქართველთა დასახმარელად დანერა ქართულად ნაშრომი რძის წარმოებაზე.

პეტრიაშვილი ეხმარებოდა ჭიათურის შავი ქვის მრეწველთა საზოგადოებას ქიმიური ლაბორატორიის მოწყობაში, უნდოდა ამით

საფუძველი ჩაყროდა საქართველოში პირველ სამეცნიერო-საკვლევ დაწესებულებას, რათა ამის საშუალებით შესწავლილიყო საქართველოს ბუნებრივი სიმდიდრეები და დაწყებულიყო მათი გამოყენება ქვეყნის ეკონომიკური დაწინაურებისა და ხალხის კეთილდღეობისათვის.

ამავე მიზნებით ხელმძღვანელობდა, როდესაც აძლევდა პასუხებს, დასკვნებს, ანალიზებს საქართველოს სხვადასხვა რაიონიდან და პირთაგან მიღებულ შეკითხვებს, სწავლობდა მათ გაგზავნილ ნიმუშებს და სხვა.

მეცნიერი განიცდიდა საქართველოს ჩამორჩენილობას, მისთვის ნათელი იყო, რომ ქვეყნის დაწინაურებისა და ხალხის კეთილდღეობისათვის აუცილებელი იყო ეკონომიკური მდგომარეობის განმტკიცება. სურდა პატრიარქალური სასოფლო იარაღები თანამედროვე ტექნიკით შეცვლილიყო. აი, როგორ აღწერდა იგი საქართველოს სოფელსა და გლეხის მეურნეობას: „...ყანა გაუმარგლავი, ვენახი დაუბარავი და შეუყელავი, სახლ-კარი მოუვლელი, – სხვა რაღა გინდა! ყველაფერი ღეთის ძალასა და ნებას აქვს მიგდებული. მოვა რამე, კარგია; არ მოვა და მადლობა ღმერთს. ამის ძალით ჩასცივებია თარგამოსისგან მოგონილ გუთანს და იმისგანვე მოგონილ მეურნეობის იარაღს; რვა უღელი ხარ-კამეჩით მიწასა ხნავს და ხუთჯერ წელში მოხრილი ყანასა მკის...“

...ვაზები დგანან რაღაც უჯმაჯურად განრიგებული, შიგ ხეხილია არეული, რომლებიც სიცხის დროს ვაზებს ჩრდილავენ; ვაშლი დგას, ტყის მაშალოსგან ძლივს გამოირჩევა, მსხალი დგას – ტყის პანტისაგან, ყურძენი – ხევების კრიკინიდან. რა კარგია!.. ყველაფერი პირველი პატრიარქული დროების მდგომარეობაშია! დაილოცოს, ყველაფერი თავის ქერქშია...“

მეცნიერი წერდა მიწის გამოფიტვაზე, მოსავალის შემცირებაზე, მოსავალი თანდათან მცირდება. რატომ? – კითხულობდა და პასუხსაც იქვე იძლეოდა: „გლეხს მოსავალი გამოაქვს და უკან კი აღარას აძლევს დედამიწასა, ვალს იღებს დედამიწისაგან და აღარ იხდის კი. ამნაირი მდგომარეობა, რასაკვირველია, მიწას აოხრებს, ამას განთქმული ქიმიკოსი ლიბიხი მიწის გაქურდვას და დარბევას ეძახის.“

პეტრიაშვილის აზრით, საქართველოში ბევრი გაცდენილი ნაკვეთი იყო, ნიაღვრის გუბეები, მოურწყავი ფართობები, ცუდი გზები, რაც ალებ-მიცემობის განვითარების აუცილებელ პირობას წარმოადგენდა. იგი ჩიოდა ფაბრიკების უქონლობას, ქვეყანაში არსებული ნედლეულის მოუხმარებლობას. „თუ გვსურს, რომ ჩვენი არსებობა

მომავალში სრულებით არ გაითელოს და ხსენება არ გაქრეს, უნდა შევუდგეთ საქმეს და ჩვენი ეკონომიური მდგომარეობა განვაახლოთ და გავაუმჯობესოთ, შევისწავლოთ ის საშუალებანი, რომელთა შემწეობითაც შეგვეძლება წინ წავწიოთ ჩვენი მეურნეობა და მრეწველობა...“ – წერდა იგი.

როდესაც პეტრიაშვილის წერილებს ვეცნობით განათლებასა და სამეურნეო-ეკონომიკური ცხოვრებისადმი ქართველი კაცის ახლებურად მიდგომის აუცილებლობაზე, ნათელი ხდება ამ საკითხში მისი და ილია ჭავჭავაძის შეხედულებათა ერთიანობა. მეცნიერის სიტყვით, „წავიდა ის დრო, როცა ხალხი მარტოკა გრძნობითა და აღტაცებით ცხოვრობდა, – დიდი ხანია, რაც ამას გამჭრიახი გონება მიაშველეს... აშკარად ჩანს, რომ ჩვენი ხალხი მოკლებულია ცოდნას, სწავლასა და ჭკუის ვარჯიშობას“. ილია ჭავჭავაძეც ფიქრობდა, რომ ლაპარაკის, უაზრო თავმონონების ნაცვლად (მე ვარ და ჩემი ნაბადიო), გარჯა, მუყაითი შრომა გადაარჩინდა საქართველოს და დააყენებდა სხვა მონინავე ერების გვერდით. ბუზის ამაო ბზუილი ფუტკრის თავდადებული გარჯით უნდა ჩანაცვლებულიყო.

მეცნიერი ნუხდა, რომ საქართველოს მცირერიცხოვანი კადრები ჰყავდა, განათლებული ადამიანები, გულწრფელი და თავდადებული მუშაკები ქართველთა შორის ცოტა იყო. „ჩვენი სურვილი ის არის, – წერდა იგი, – რომ ფხიზელი და გონებაგანათლებული კაცები ბევრი მიემატონ ჩვენს ხალხს, იმათი გამრავლება უსარგებლოდ არ ჩაივლის ჩვენი საზოგადოებისათვის,“ – ამას უმტკიცებდა მის მოპაექრე მაჭახელიძესაც, რომელიც საქართველოს გარეთ მოღვაწეობასა და ქიმიკოსობას უსაყვედურებდა.

ვასილ პეტრიაშვილის მოწაფეები აღფრთოვანებულნი იყვნენ მისი პედაგოგიური ნიჭიერებით, გულისხმიერებითა და თეორიის პრაქტიკასთან შეთავსების უნარით. მისი ლექციები ღრმაშინაარსიანი იყო, მაგრამ ამასთანავე სადა, ადვილად გასაგები. ყოფილი სტუდენტი – ექიმი ივანე ელიაშვილი წერდა: „როგორც პროფესორი, ვ. პეტრიაშვილი ფრიად შესანიშნავი კაცი იყო. შესანიშნავი იყო მისი ლექციები თავისი სიმარტივით და განსაკუთრებული ხასიათით. ეს ხასიათი გამოიხატებოდა იმაში, რომ პროფესორის ლექცია მოგაგონებდა უბრალო ბაასს, თითქოს იგი ელაპარაკებოდა არა მთელ აუდიტორიას, არამედ ერთ კაცს, და ყოველ მსმენელს ისე ეგონა, თითქოს მარტო მე მიხსნის პროფესორი საგნის ვითარებასო... პეტრიაშვილი ისე დაამთავრებდა ყოველთვის ლექციას, რომ გაუგებარი არავისთვის არ რჩებოდა რა, და ამ მხრივ ის შესანიშნავი

პედაგოგი იყო და ფრიად საგულისხმიერო მაგალითი საშუალო სკოლის მასწავლებელთათვის.“

სალექციო კურსის გავლას თან ახლდა საინტერესო ცდები, პრაქტიკული მუშაობა ლაბორატორიაში, რომელიც რუსეთის უნივერსიტეტებში არსებულ ლაბორატორიათა შორის საუკეთესო იყო. აკადემიკოსი ნ. დ. ზელინსკი ამბობდა: „მახსოვს, უფროსი კურსის სტუდენტები რა სიხარულით, რა სიამაყით შედიოდნენ რთულ ანალიზებზე სამუშაოდ პროფესორ ვ. პეტრიაშვილის ლაბორატორიაში, რომელიც საუკეთესოდ იყო მოწყობილი მისი დიდი შრომისა და მეცადინეობის ნყალობით.“

პრაქტიკულ ჩვევათა გამომუშავებას ისახავდა მიზნად მის მიერ მოწყობილი ექსკურსიები იმპერიის სხვადასხვა მხარეში. მისი შეხედულებით, უმაღლესი სასწავლებლის კურსდამთავრებულს, ცოდნასთან ერთად, უნდა ჰქონოდა საერთო განვითარება, მაღალი კულტურული დონე. თავადაც ასეთი იყო, რაც მწერლობისა და ხელოვნებისადმი მის განსაკუთრებულ სიყვარულსა და ცოდნაში გამოიხატებოდა. ამით ის მაგალითი იყო სტუდენტებისათვის.

ლექტორი თვლიდა, რომ მარტო სწავლება კი არა, სტუდენტის გზაზე დაყენებაც, მძიმე მომენტში მისი დახმარებაც ევალებოდა. ის უადვილებდა ახალგაზრდებს სწავლის პროცესს, ეხმარებოდა გამოცდების მომზადებაში, რისთვისაც გამოცდის წინ თავისი ლექციების საკვანძო საკითხებს უმეორებდა, ხელახლა განუმარტავდა ძნელ ადგილებს, იძლეოდა კონსულტაციებს. ამით აიხსნებოდა ის, რომ სტუდენტები მის საგანს საუცხოოდ სწავლობდნენ, შემდეგში კი ასეთი სიტყვებით იხსენიებდნენ სახელოვან მეცნიერსა და პედაგოგს:

ივანე ელიაშვილი: „ვასილ პეტრიაშვილის სახელი უკვდავია და ის ღვანლი, რომელიც დაგვდო მან, როგორც მასწავლებელმა, მამულიშვილმა და განუსაზღვრელად კარგმა კაცმა, იმის სახელთან ერთად უკვდავია. რამდენ ახალგაზრდას, დღეს გაჭაღარავებულს, წამოუღია ოდესიდან ამ პროფესორის მაღალი სულის ნაწილი, შეუთვისებია იგი და ამგვარად თვითონაც ამალღებულა სულითა და გულით... ვასოს წყნარი, ტკბილი საუბარი, აუჩქარებელი და ჭკვიანი მსჯელობა ჩვენთან, მის მოწაფეებთან მთელ ხანას შეადგენდა ჩვენს ზნეობრივ აღზრდასა და სიმწიფეში. იმისი პირადი ცხოვრების მაგალითი, როგორც პროფესორის კერძოდ და ადამიანის საზოგადოდ, აგვირგვინებდა ჩვენს ზნეობრივ სიმტკიცეს, ავსებდა ჩვენი ოჯახის და სკოლის დანაკლისს...“

იგი იყო ჩვენი მასწავლებელი და მასთან ერთად ამხანაგი, გულითადი მეგობარი, ჩვენ იმას „ჩვენს ვასოს“ ვეძახდით. ჩვენმა ვასომ სთქვა, ვასომ ასე გადანიყვიტა, ვასო ასე ფიქრობს, ეს იყო ჩვენთვის აუცილებელი კანონი, და სრულიადაც არა იმისთვის, რომ იგი იყო უფროსი კაცი, პროფესორი და დამაბრმავებელი ავტორიტეტი. არა, სრულიადაც არა, ასე ხდებოდა იმიტომ, რომ იმისი უმაღლესი გრძნობები, ჭკუა-გონება, დამჯდარი მსჯელობა, აუჩქარებელი აზრი, — ეჭვს გარეშე იყო ჩვენ მოზარდ თაობისათვის...

თვითონ უშვილომ, მან მოიხვეჭა მთელ სტუდენტობაში „მამის“ სახელი და ეს უბრალო სიტყვა კი არა, ჭეშმარიტება იყო...“

ილია ნაკაშიძე: პატიოსანი და სიმართლის მოყვარულ ადამიანებს რაღაც განსაკუთრებული ფერი და იერი მოსდგამთ... მათი სიტყვა ისეთივე მტკიცე, პატიოსანი და პირდაპირია, როგორც მთელი მათი ცხოვრების მიმართულება. ასეთ ადამიანებთან დამოკიდებულებას, უბრალო საუბარსაც წმინდა ზნეობრივი და აღმზრდელი მნიშვნელობა აქვს ადამიანისათვის. ყოველთვის ვატყობდი ძვირფას ვასილ მოსეს ძეს თვალებში დინჯსა პატიოსნურ გამომეტყულებას, ყოველთვის ვგრძნობდი, რომ ის ცხოვრებას ისე უცქერის, როგორც კეთილ და სერიოზულ საქმისათვის ადამიანზე მოვლენილ ნიჭს, რომ იგი ძვირად აფასებს ამ ადამიანურ თვისებას, უფროხილდება და უკვირდება თვითივე თვის სიტყვას, აზრსა და ქცევას. ამიტომ მასთან საუბრის შემდეგ ყოველთვის ვგრძნობდი ჩემს გულში რაღაც საიდუმლო გამამხნეველ ძალას, თითქო ვპოვებდი ცხოვრების საზომს, ამ ცხოვრების ღრმააზრიან შინაარსის კარგად მცოდნე ადამიანს... ასეთი ადამიანების სიახლოვის დროს თითქო წმინდა და თავისუფალ ჰაერსა სუნთქავ, ცხოველმყოფელი გრძნობა გელვიძება გულში და ფეხქვეშ მტკიცე ნიადაგს გრძნობ...“

პროფესორი ა. მედვედვი: „პეტრიაშვილი არა მარტო თესავდა მეცნიერების, ცოდნისა და შრომის მარცვლებს, არამედ იყო ერთი იმ მასწავლებელთაგანი, რომელთა გავლენით ჩნდება და მტკიცდება ჩვენს ახალგაზრდობაში ზნეობრივი კავშირი უნივერსიტეტთან. ეს დაუფასებელი აღზრდაა, რომელიც დაღს ასვამს თაობებს. ბედნიერნი არიან აღზრდილნი ისეთ უნივერსიტეტებში, სადაც ასეთი პირები არიან, ხოლო ვასილ მოსეს-ძე მათ შორის ყველაზე საუკეთესო იყო.“

პროფესორი ვ. გერნეტი: „ძნელია მოინახოს საკმაოდ მკვეთრი სიტყვები მისი სულიერი სიდიადის გამოსახატავად მთელი თავისი სილამაზით. სიტყვები მეტად მკრთალია, ხოლო სახეები სრულებით არასაკმაო იმისათვის, რომ იმ პირთ, რომელთაც იგი არ უნა-

ხავთ, მიეცეთ ცოცხალი წარმოდგენა, ნათელი სახე ამ ადამიანისა, ამ სიტყვის საუკეთესო, უაღრესად კეთილშობილური მნიშვნელობით. ახლობლის სიყვარულით სავსე იყო მთელი მისი სიცოცხლე და გაჟღენთილი ყოველგვარი მისი დამოკიდებულება ადამიანთან. ადამიანის სიყვარული და აქედან გამომდინარე – გაჭირვებულის დახმარება – მის სიცოცხლეში წითელ ზოლად იყო გატარებული... იგი არ ზოგავდა თავის დროს, აძლევდა ფულს, აძლევდა წიგნებს, ეხმარებოდა თავისი ცოდნით და ადამიანისადმი სამსახურში დაღლილობას არ გრძნობდა. მას იმდენად უყვარდა ადამიანი, რომ ორგანულად არ შეეძლო ავგულობა.

ყოველთვის გულისხმიერი, სწორი, მშვიდი, უსასრულოდ კეთილი, მას, როგორც ჩანს, სრულიად არ ჰქონდა სიბრაზის გრძნობა. ეს განუსაზღვრელი გულკეთილობა, კეთილმოსურნეობა და სათნოება შეთავსებული იყო ხასიათის სიმტკიცესთან და მედეგობასთან, როცა სიმტკიცე საჭირო იყო. არ არსებობდა ისეთი ძალა, რომელიც შესძლებდა გარკვეული გზიდან მის გადახვევას, რომელიც აიძულებდა მას თავისი პრინციპებისაგან გადადგომას...“

პროფესორი ი. ბარდახი: „იგი იყო მეცნიერთა პატრიარქი, რომელსაც ერთნაირად სცემდნენ პატივს ახლადშემოსული სტუდენტებიც და ამხანაგი პროფესორებიც. ყველაზე მეტად კაცს ხიბლავდა მისი გულწრფელი სიყვარული ადამიანისადმი. იგი ყველას აზრსა და შეხედულებას პატივს სცემდა, მაგრამ მაინც თავის რწმენაში კომპრომისები არ იცოდა. ყოველდღიურ ცხოვრებაში რბილი და დამთმობი, იგი სალი კლდე იყო მაშინ, როცა საქმე მის რწმენას ეხებოდა.“

პროფესორი ი. ლინიჩენკო: „წყნარი, დიადი, როგორც მისი მშობლიური მთები, უკეთილშობილესი და უმნიკვლო ტურფა და პოეტური საქართველოს შვილებიდან, იგი იყო ჩვენთვის ცოცხალი სინდისი და ნუგეში ჩვენი ჟამთასიავის მძიმე დღეებში...“

ამ კეთილშობილი და სპეციაკი ადამიანის ჩუმად და მაგრად ხელის ჩამორთმევა ცი ბევრისთვის იყო იმედიც, გამხნევებაც და დახმარებაც მშობლიური ქაობის გამხრწნელ სუნთქვასთან ბრძოლაში...“

აკადემიკოსი ნ. დ. ზელინსკი: „მე ბედნიერი ვარ, რომ წილად მხვდა არა მარტო მისი მოწაფეობა, არამედ მეგობრობა მთელი ოცი წლის განმავლობაში. მისი ზნეობრივი სინმინდე, გულწრფელობა და პირდაპირობა მუდამ მამხნევებდა და მახალგაზრდავებდა...“

ამგვარი გამონათქვამები ამ დიდ მეცნიერსა და ადამიანზე უამრავი შეიძლება მოვიტანოთ.

ოდესაში მისი სახლი მუდამ ღია იყო გაჭირვებული სტუდენტებისათვის, მითუმეტეს, ქართველები მის პიროვნებასაც მიჰყავდათ ამ ქალაქში. პეტრიაშვილის მეუღლე – ეკატერინე ყარამანის ასული თავდგირიძე, დედასავით პატრონობდა ხელმოკლე სტუდენტებს. ეროვნული და სარწმუნოებრივი გრძნობებით გამშვენირებული ასეთი ქალები ქმნიდნენ ქართველი მანდილოსნების მომხიბლავ პორტრეტებს, სულიერად აღუღაბებდნენ ერს და მომავლის რწმენას უნერგავდნენ. ქართველი სტუდენტების მოგონებებში საუბარია იმ სადილებზე, რომელსაც უშვილო ცოლ-ქმარი ახალგაზრდებისთვის მართავდნენ. ცოლ-ქმარს ერთმანეთის დიდი სიყვარული და პატივისცემა ჰქონდათ. ეკატერინე კარგად აღზრდილი და განათლებული ქალი იყო. თავისი ბიძების-გურიელების მდიდარ ნიგენტსაცავში მიღებულმა ცოდნამ ახალგაზრდა ქალს ევროპაში სწავლის გაგრძელება გადააწყვეტინა. ქართულ ოჯახებს უჭირდათ ქალების ევროპაში გაშვება. ეკატერინესაც „გაპარვა“ მოუხდა. ამაში მისთვის დახმარება გაუწევიათ შვეიცარიიდან დაბრუნებულ, ვასილ პეტრიაშვილის მეგობარ ქალებს, გზის დალოცვისას მისთვის უსურვებიათ, რომ მასაც შეხვედროდა „ქალების პირველი მეგობარი“ – პეტრიაშვილი.

ეკატერინე პარიზში ცხოვრობდა, ნათესავის – ოთარ დადემქელიანის ოჯახში. მალე სორბონის უნივერსიტეტში მივლინებით ჩასული ვასილი გაიცნო და სამუდამოდ დაუკავშირეს ერთმანეთს ცხოვრება. ეს კი არ ყოფილა ადვილი, – იმ ურთულეს დროში, რუსეთის რეაქციული საგანმანათლებლო პოლიტიკა მეცნიერებს გზას უღობავდა უამრავი დაბრკოლებით. დაუმსახურებელი ტკივილები, შეურაცხყოფა, რევოლუციური ლოზუნგებით აღტყინებული ახალგაზრდობა, უნივერსიტეტების ავტონომიის მოთხოვნა და ამ ავტონომიით ხშირად არასწორი მოქმედება... ამ რეალობაში ცხოვრობდა ვასილ პეტრიაშვილი ოდესაში, მაგრამ ძლევდა სინამდვილეს, დიდი ავტორიტეტი ჰქონდა და საზოგადოების სიყვარული.

1902წლის სამეცნიერო-საწინაველო ექსპედიციის დროს, პეტრიაშვილმა, 23 მაისიდან 1 ივლისამდე საქართველოს თითქმის ყველა მნიშვნელოვანი ადგილი დაათვალიერებინა თავის სტუდენტებს. ისინი იღებდნენ მინერალების, მადნის, სამკურნალო წყლების, ნიადაგის – სინჯებს, ეცნობოდნენ ქვეყანას. სევასტოპოლის, ქერჩის, ნოვოროსიისკის შემდეგ ნახეს სოხუმი: ლიმონის, ფორთოხლის და ზეთისხილის პლანტაციები, ბოტანიკური ბაღი, აიღეს მაგნიტური რკინა-ქვის ნიმუშები სანჭარის საბადოებიდან და ქვანახშირის ნი-

მუშები ტყვარჩელიდან. სოხუმის მოსახლეობამ გულთბილი ნადიმი გაუმართა პროფესორსა და ექსკურსანტებს.

ფოთში დაათვალიერეს ნავსადგურის სამშენებლო სამუშაოები, მეგზური ნიკო ნიკოლაძე იყო, ის ნავსადგურის პროექტზე ესაუბრა სტუმრებს და სახლშიც მიიპატიჟა. მას ბევრი ულაპარაკნია შავი ზღვის სანაპიროს მშენებლობის პრობლემებზე, მანგანუმისა და ქვანახშირის წარმოების მასშტაბის გაზრდაზე. სტუდენტები მონიბლენ ნასპინძლის მდიდარი ბიბლიოთეკით. ნახეს ბათუმი, ჩაის პლანტაციები და ფაბრიკა, დამთვალიერებლებს განმარტებებს ჩინელი აძლევდა, რომელიც 6 წლის ჩამოსული იყო ჩინეთიდან თავის 12 თანამემამულესთან ერთად.

ზესტაფონში ნახეს საქარის ამერიკული ვაზის სანერგე. სტაროსელსკი არ დახვდათ ადგილზე, უმასპინძლათ მისმა მეუღლემ, აქედან ნავიდნენ ჭიათურაში, გორში, თბილისსა და კახეთში, ბაქოში, კავკავში, იქიდან დაბრუნდნენ მცხეთაში, შემდეგ ბორჯომში, აბასთუმანში, ბაღდადსა და ქუთაისში. მთელი ეს მოგზაურობა სავსე იყო უამრავი შეხვედრით, სინტერესო ადგილების მონახულებით, ყველაფერი კეთდებოდა საქართველოს ბუნებრივი სიმდიდრეების შესასწავლად, მისი მომავალი დაწინაურებისათვის ხელისშესაწყობად. თბილისში სტუმრებს ექვთიმე თაყაიშვილი შეხვდა, მან სტუდენტებს საქართველოს ისტორიულ წარსულზე ნაუკითხა ლექციები, დაათვალიერებინა მცხეთა და განუმარტა აქაური სიძველეების მნიშვნელობა.

პეტრიაშვილის მეცნიერულ გამოკვლევებს ამ დროს დიდი რეზონანსი ჰქონდა. ის კამათობდა და იმარჯვებდა ფრანგ მეცნიერთან, ამტკიცებდა თავისი მეცნიერული აღმოჩენების სიზუსტეს. მისი აკადემიზმი, ცოდნა და მიზანდასახულობა ხიბლავდა ყველას, ვინც მას იცნობდა. მთელ იმპერიაში იცნობდნენ მას, როგორც დიდ ქიმიკოსს, ფიზიკოსს, სოფლის მეურნეობის სპეციალისტს. ოდესის ლაბორატორია, რომელსაც ის ხელმძღვანელობდა და რომელიც პროდუქტების ვარგისიანობას ამოწმებდა, მოსახლეობაში დიდი ნდობითა და პოპულარობით სარგებლობდა.

1905 წელს გამოვიდა ბრძანება უმაღლესი სასწავლებლებსათვის ავტონომიის მინიჭების შესახებ. სტუდენტებსა და ლექტორ-მასწავლებლებში განსაკუთრებული ავტორიტეტის გამო, ვასილ პეტრიაშვილი არჩეული იქნა ფიზიკა-მათემატიკური ფაკულტეტის დეკანად და, როგორც უხუცეს დეკანსა და ღვანლმოსილ ადამიანს, რამდენჯერმე მოუხდა რექტორის მოვალეობის შესრულება. ამის შემდეგ, ბუნებრივად დადგა საკითხი და 1907 წელს ის უნივერსიტე-

ტის რექტორად აირჩიეს. ამ თანამდებობის დაკავებაზე მეცნიერს თავდაპირველად უარი უთქვამს, მაგრამ გადამწყვეტი გამხდარა რუსეთის იმპერატორის სიტყვა, ნიკოლოზ მეორეს პირდაპირ უთხოვია და ერთდროულად დაუვალებია კიდეც მისთვის, ამ ურთულეს დროს ასეთი საპასუხისმგებლო მოვალეობის აღება.

მისი თანამშრომლების აზრით, პეტრიაშვილი იყო იდეალური რექტორი, შემდგომში იმასაც აღნიშავდნენ, რომ მის გარდა ვერავინ შეძლებდა ასე კარგად „მშვიდობიანობის დაცვას უნივერსიტეტში ამ საგანგაშო მდგომარეობისას და სტუდენტების მიმართ ასეთ მამობრივ მზრუნველობას.“

პეტრიაშვილს იხსენებენ და ახასიათებენ დინჯ, აუღელვებელ, ნაკლებად მოლაპარაკე ადამიანად. ამგვარი ბუნების კაცს, უეჭველია, ყველაფერი შინაგან განცდებზე გადაჰქონდა, რაც მის ჯანმრთელობას უდავოდ შეარყევდა. მიუხედავად გარეგნული სიმშვიდისა, მას მტკიცედ ეჭირა როგორც პირადი ღირსების, ასევე უნივერსიტეტის დამოუკიდებლობის დროშა. ოდესის უნივერსიტეტის პროფესორის–ი. ლინიჩენკოს სიტყვით „ძველმა კავკასიის რაინდმა იცოდა მხოლოდ ერთი ხერხი – გული წინ და პირისპირ“.

1907-1908 წლები აუტანელი რეაქციისა და ქაოსის პირობებში მიმდინარეობდა. უჭირდა ყველას, ვინც ჰუმანურად, პროგრესულად აზროვნებდა, იერიში მიდიოდა თავისუფლად მოაზროვნე უნივერსიტეტების წინააღმდეგ, გაუჭირდა ვასილ პეტრიაშვილსაც. მისმა ავტორიტეტმა და სტუდენტების მისადმი სიყვარულმა გააღიზიანა ზოგიერთი პროფესორი, დაუპირისპირდნენ... ვერ აიტანა უსამართლო დევნა და დაწერა განცხადება პენსიაზე გასვლის შესახებ, დააკმაყოფილეს ... და აი, მის წინაშე უკვე რეალურად დადგა საკითხი სამშობლოში გამომგზავრებაზე, იფიქრა – ჯერ ევროპაში დაესვენა, ფიზიკურად და სულიერად მომძლავრებულიყო, თან საქართველოში დაბრუნებისთვის საჭირო საქმეები მოეგვარებინა. მისი გეგმები გაუზიარა ძმისშვილს – რომანოზ პეტრიაშვილს წერილით, რომელიც თბილისში 1908 წლის 15 ივლისს მოვიდა. „ბიძა ვასილმა მომწერა წერილი, – ვკითხულობთ მამა რომანოზის მოგონებაში.– „ჩემო რომან, მე პენსიაზე გადამიყვანეს, ნერვები აშლილი მაქვს ძალზე და ამის გამო მივემგზავრები კარლსბადში, უნგრეთში, აბაზანების მისაღებად. სექტემბერში ჩამოვალ, ლაბორატორიას გავეყიდი და თბილისში მინდა ჩამოსვლა საცხოვრებლად, ამიტომ შენ წადი ბატონ ნიკო ცხვედაძესთან და იაკობ გოგებაშვილთან, რომ მათ ვაკეში, სათავადაზნაურო გიმნაზიასთან, გამომიყონ 100 კვ. საყენი მიწა, რომ ჩემთვის ავაშენო სახლი საცხოვრებლად.“ ეს წერილი მივიღე 15 ივ-

ლისს, 1908წ. და მეორე დღეს ვინახულე ორივენი, ვუჩვენე ბიძის წერილი, მათ ძალიან გაუხარდათ და თქვეს: ოლონდ ის ჩამოვიდეს და ყველაფერს მოვუწყობთო.

ქ. ოდესიდან 28 ივლისს, 1908 წ., დეპეშა მივიღე პროფესორ პეტრე მელიქიშვილისაგან: „Профессор Васил Моисеевич Петриаши-ли скончался“. ეს იყო ჩემი მეორედ დაობლება...”

კარლსბადში დასასვენებლად მყოფი მეცნიერი, სრულიად მოულოდნელად, ფილტვების ანთებით გარდაიცვალა, 1908 წლის 27 ივლისს, 63 წლის ასაკში.

საქართველოში და ოდესელ ქართველებში ამ ამბავმა დიდი მწუხარება გამოიწვია.

წერა-კითხვის გამავრცელებელმა საზოგადოებამ დაადგინა, რომ ოდესიდან, სადაც დროებით დაიკრძალებოდა მეცნიერი, მისი ნეშტი გადმოესვენებინათ თბილისში და მთანმინდაზე, ილიას გვერდით დაეკრძალათ. თავიდანვე თბილისში გადმოსვენების ინიციატივა საზოგადოებას იმიტომ არ აუღია, რომ ოდესაში მეცნიერის დიდი ავტორიტეტი და მისგან გაღებული ღვაწლი გაუთვალისწინებია, იქაურ საზოგადოებას უნდა მისცემოდა გარდაცვლილთან გამოთხოვების საშუალება. გადმოსვენება მალე უნდა მომხდარიყო, თუმცა ეს პროცესი შემდეგში წარმოუდგენლად გაჭიანურდა.

რუსულ, თავად ოდესაში გამომავალ ყურნალ-გაზეთებში, ასევე ქართულ პრესაში, უამრავი სტატია გამოქვეყნდა პეტრიაშვილის ცხოვრებასა და სამეცნიერო-საზოგადოებრივ ღვაწლზე.

იმდროინდელი ქართული პრესა—„ამირანი“, „ახალი კვალი“, „ხომლი“, „განათლება“, „ნიშადური“, „შინაური საქმეები“ და სხვა, სავსეა პროფესორ პეტრიაშვილისადმი მიძღვნილი წერილებით, მოგონებებით, დეპეშებით. საქართველოს ყველა კუთხეში და საქართველოს გარეთაც (ბაქოში, კავკავში და სხვა) გადახდილი იქნა პანაშვიდები, დაისვა საკითხი განსვენებულის ცხედრის საქართველოში გადმოსვენებაზე, დაიწყო ფულის შეგროვება პეტრიაშვილის სახელობის სტიპენდიის დასაარსებლად და მისი სახელის უკვდავყოფისათვის საჭირო ღონისძიებების გასატარებლად. ყველა აღნიშნავდა, რომ პეტრიაშვილის სახით საქართველომ დაკარგა თავისი სახელოვანი და ერთგული შვილი, მგზნებარე პატრიოტი და სამშობლოსთვის თავდადებული ადამიანი.

მის გარდაცვალებასთან დაკავშირებით გაზეთი „ამირანი“ წერდა: „...ვინ, რომელი ქართველი არ იცნობდა უძვირფასეს და უსაყვარლეს ვ. პეტრიაშვილს?!. მიუხედავად იმისა, რომ პეტრიაშ-

ვილმა საუკეთესო თავისი დღენი, თავისი ახალგაზრდობა და მოხუცებულობაც რუსეთში გაატარა და სამშობლოდან მოშორებული იყო, მას ყველა ვიცნობდით და ყველა უღრმეს პატივსა ვცემდით; პატივსა ვცემდით და გვიყვარდა, გვიყვარდა ყველას იშვიათი პატიოსნებისა და იშვიათი კეთილშობილებისათვის, გვიყვარდა ყველას როგორც მამა და მეგობარი ქართველი მოსწავლე ახალგაზრდობისა, გვიყვარდა ყველას, როგორც მოამაგე სამშობლო ქვეყნისა და ლიტერატურის; ხოლო ვისაც ბედნიერება ჰქონდა და პირადად იცნობდა, ის სამუდამოდ მოხიბლული იყო დარბაისელ, ჭკვიან, მხურვალე გულის პატრონის და კეთილშობილის ვასო პეტრიაშვილით... მე-90 წლებში ოდესის უნივერსიტეტმა დიდის ამბითა და აღტაცებით იდღესასწაულა პეტრიაშვილის 25 წლის სამეცნიერო იუბილე. მაშინ გამოჩნდა, როგორ უყვართ და როგორ სცემენ პატივს რუსი სტუდენტობა, რუსი საზოგადოება და სამეცნიერო ქვეყანა ჩვენს თანამემამულეს...“.

ვასილ პეტრიაშვილის ნეშტი საქართველოში გადმოასვენეს 1958 წელს. იგი დაკრძალულია ვაკის სასაფლაოზე. გადმოსვენებას ხელმძღვანელობდნენ მისი ნათესავები – მწერალი და მეცნიერი გიორგი ციციშვილი და ელიზბარ ჩხიკვაძე...

დაბოლოს, როდესაც ვასილ პეტრიაშვილის ისტორიული პორტრეტისათვის შტრიხების მონახაზს დავხედავთ, ჩვენს წინაშე მართლაც საოცარი, დიდი, უკეთილშობილესი, ერთდროულად ბედნიერი და ტრაგიკული ადამიანი წარმოჩნდება.

ქართლის სოფელი, ხნულების, აყვავებული ბაღების, თაფლის სანთლების სუნი, ეკლესიის სითბო, სადაც მისი მამა-პაპანი ლოცულობდნენ და წირავდნენ, დედის ალერსის მონატრება, ძველი თბილისის ხიბლი, რომელიც თან გაიყოლა რუსეთში, ტკივილი მამის სურვილის დარღვევის გამო – წინაპართა მსგავსად მღვდელი რომ ვერ გახდა და ქიმიკოსობა აირჩია, მაშინდელი ქართველებისთვის სრულიად უცხო პროფესია...

წიგნებში და ლაბორატორიებში დაღამებული დღეები და გათეთრებული ღამეები, რუსეთში, რუს პროფესორებზე მეტი სახელი და დიდება, შეჯიბრი და გამარჯვება ევროპელ ავტორიტეტებთან, სამშობლოს მძაფრი მონატრება და მისი დახმარების სურვილი, უკანასკნელი კაპიკების გამეტება გაჭირვებული თანამემამულეებისათვის, და არა მარტო მათთვის, ყველასთვის, მიტევების დიდი უნარი და სულგრძელობა, მორწმუნე და ტოლერანტი წინაპრების სულიერი მემკვიდრეობა...

პარიზში ნაპოვნი ქართული სიყვარული, გაუმხელელი დარდი უშვილო, სამშობლოდან გადახვეწილი, საოცრად სიტყვაძუნწი კაცისა, მუდმივი და აუხდენელი ოცნება საქართველოში დაბრუნებასა და აქ სამუდამოდ დასახლებაზე...

თანამემამულეთა სიყვარულიც და ეჭვებიც, გულსატკენი ბრალდებები... უეცარი სიკვდილი უცხოეთში „მხცოვანი“, 63 წლის კაცისა და საყოველთაო დატირება... რუსი მეცნიერისაგან თანამედროვეობის ყველაზე დიდ მეცნიერად სახელდებული და ქართველი პოეტისგან საქართველოს ლომონოსოვად ჩათვლილი მკვლევარი...აი, ვინ დგას ვასილ პეტრიაშვილის ისტორიული პორტრეტის მიღმა.

ვერაზე, სადაც სიკვდილის წინ სამოსახლო ნაკვეთის შეძენა სურდა და რაშიც დახმარება აღუთქვეს ნიკო ცხვედაძემ და იაკობ გოგებაშვილმა, ახლა მისი სახელობის ერთი პატარა ქუჩაა. ყველამ არ იცის ვასილ პეტრიაშვილის ცხოვრებისა და ღვანლის შესახებ. ეს პორტრეტი მის გასახსენებლად ცოტათი მაინც დაეხმარება თავისი ამაგდარი და კეთილშობილი წინაპრების დამფასებელ ქართველს...

დამონმებული წყაროები და ლიტერატურა:

1. ვ. კაკაბაძე, პროფესორ ვასილ პეტრიაშვილის ცხოვრება და მოღვაწეობა, წიგნში – „ვასილ პეტრიაშვილი“, თბილისი, 1950;
2. რუსუდან ნიკოლაძე, პროფ. ვ. პეტრიაშვილი და თერგდალეულები, წიგნში – „ვ. პეტრიაშვილი“, თბილისი, 1950;
3. რომანოზ გრიგოლის-ძე პეტრიაშვილის მოგონებები, ხელნაწერი (ინახება ეთნოლოგ ნინო ღამბაშიძესთან);
4. ნ. ციციშვილი, პროფ. ვ. პეტრიაშვილის ძირითადი შრომები ორგანულ ქიმიასში, წიგნში – ვასილ პეტრიაშვილი, თბილისი, 1950;
5. ვ. პეტრიაშვილი, ღვინის დაყენება, ყურნალი „მოამბე“, 1894 წელი, №№1-12
6. ვ. პეტრიაშვილი, ვაზი, მისი მოშენება და მოვლა, ყურნალი „მეურნე“, 1896 წელი, №№28-29, 1897 წელი, №№4-9
7. ვასილ პეტრიაშვილი, „წერილი რედაქტორთან“; გაზ. „დროება“, №90, 1876 წლის 14 აგვისტო;
8. ვ. პეტრიაშვილი, ფრიად სასიხარულო ამბავი, გაზეთი „დროება“, №187, 1883 წელი, 22სექტემბერი

9. დ. აგლაძე, რამდენიმე შენიშვნა პროფ. ვ. პეტრიაშვილის შრომაზე – „რძე და მისი სხვადასხვაგვარად გამოყენება“, წიგნში – „ვასილ პეტრიაშვილი“, თბილისი, 1950;
10. ხ. ლლონტი, ვასილ მოსეს-ძე პეტრიაშვილი, ნაწყვეტი მოგონებებიდან, წიგნში – „ვასილ პეტრიაშვილი“, თბილისი, 1950;
11. გაზეთი „ამირანი“, 1908 წელი, 10 აგვისტო.
12. ჟურნალი „მოამბე“, 1894., 1-12
13. გაზეთი „დროება“ №1876 წლის 30 ივლისი

Dodo Chumburidze

Doctor of Historical Sciences, Chief Scientific Worker of Ivane Javakhishvili Institute of History and Ethnology

„The Greatest Modern Scientist“ and „Georgian Lomonosov“ Vasil Petriashvili

Summary

Prominent Russian and European scholars regarded Vasil Petriashvili as the greatest modern scientist. Akaki Tsereteli called famous Georgian scientist Lomonosov of Georgia.

Vasil Petriashvili was an initiator of a lot of social projects, was busily involved in charity; he spared no pains in his fight for better future of Georgia. His discoveries in organic chemistry gained the great acknowledgment in the Europe of the second half of the 19th century. His achievements were used in industry that means that they also had practical meaning.

Vasil Petriashvili's works in viticulture and milk producing, the only laboratory of food quality control founded by him in Russia of those days were widely acknowledged and gained the great interest of society.

The article deals not only with the life and activity of the great scientist but shows the picture of the epoch. It deals with the activities of those Georgian students who were studying and working at Odessa University and other European high schools; what the European, Russian and Georgian prominent people thought about Vasil Petriashvili.